

El fracàs d'un lingüicidi calculat

De la desfeta de la Segona República
espanyola (1939) als reconeixements
institucionals (1983)

Antoni Ferrando i Francès
Miquel Nicolàs i Amorós

PID_00167344

Universitat Oberta
de Catalunya

www.uoc.edu

Índex

Introducció	5
Objectius	8
1. El context històric	9
1.1. La immediata postguerra	9
1.2. Sota el signe de l'autarquia	11
1.3. Les transformacions cap a l'estat del benestar	12
1.4. Continuisme i restauració democràtica	16
2. La persecució política del català: actituds lingüístiques i supervivència idiomàtica	19
2.1. La repressió inherent a la dictadura	19
2.2. La cultura catalana en l'exili	22
2.3. Església i llengua sota el franquisme	23
3. La reconstrucció de l'espai social del català	26
3.1. La cultura impresa	26
3.2. De la cultura crítica al consum cultural	35
3.2.1. El teatre català	36
3.2.2. La Nova Cançó	37
3.3. Els mitjans audiovisuals	38
3.3.1. La ràdio	38
3.3.2. La televisió	39
3.3.3. El cinema	40
4. Els desequilibris territorials i el reconeixement limitat dels drets lingüístics	41
4.1. Els nous marcs legals i les dinàmiques sociolingüístiques	41
4.2. Les servituds de la transició a la democràcia a l'Estat espanyol ..	43
4.3. La integració lingüística dels immigrants i l'ensenyament	44
4.4. Els problemes de la identitat lingüística: el cas valencià	47
Resum	51
Activitats	53
Exercicis d'autoavaluació	53
Solucionari	54

Glossari	56
Bibliografia	57
Annex	58

Introducció

El període de la història de la llengua catalana que hem delimitat entre el 1939 i el 1983 representa la interrupció violenta dels processos d'extensió de l'ús social i normalització cultural que s'iniciaren, a la primeria del segle XX, en els territoris de jurisdicció espanyola. També inclou la posterior represa d'aquests processos, per bé que en unes coordenades històriques completament diferents. La dictadura del general Franco s'imposa com un llarg parèntesi traumàtic entre la legalitat republicana i la restauració monàrquica del 1975. Ara bé, convé recordar que la història mai no es repeteix amb un perfil idèntic i que en cada moment conviuen les continuïtats i els canvis. Representar l'evolució social del català com una alternança de cicles expansius i regressius és una simplificació, incompatible amb la complexitat inherent a la vida de les comunitats lingüístiques. Per això resulta inadequat concloure que després de l'ensulsiada es produí l'esperat retrobament normalitzador.

La victòria franquista del 1939 inaugurà l'etapa de més dura persecució política que ha patit la comunitat catalanoparlant. Els vencedors desfermaren en la immediata postguerra una repressió ferotge contra persones i institucions. El cost humà –la sagnia de vides i de potencialitat creadora– fou immens. El desmantellament de l'ordre republicà implicava actuar sobre els centres neuràlgics de la vida catalana: calia anorrear una cultura i la seva llengua, reprimir-ne l'ús públic i, en una estratègia premeditada, relegar-la de nou a la intimitat, desmembrar-la i negar-li la condició d'instrument de cultura, i propiciar així el retorn a l'anarquia prenortativa i la patuesització, és a dir, la condició de parla vulgar, inservible per als usos formals. Potser l'efecte més devastador de la repressió lingüística del franquisme fou que s'hi interioritzaren la claudicació resignada i l'autocensura. En efecte, el clima de terror amb què el règim fustigà els catalanoparlants en reduí les possibilitats de comunicació en la llengua pròpia i en condicionà les conductes lingüístiques. La resistència antifranguista de l'interior i de l'exili mirà de donar resposta a la persecució política del règim i intentà conservar la memòria històrica, amb l'esperança de sortir del tràngol.

Durant el franquisme es produí una immigració massiva, potenciada des dels poders fàctics de l'Estat, que canvià la fesomia demolingüística del país i obrí un segon escenari per al conflicte de llengües i identitats. En efecte, el franquisme, lluny de corregir els desequilibris, propicià el subdesenvolupament de les regions més deprimides del nord-oest, centre i sud peninsulars, des d'on partiren les onades migratòries envers la perifèria. Catalunya i, a escala més petita, el País Valencià i les Illes Balears, reberen centenars de milers de ciutadans castellanoparlants, que influïren decisivament en la transformació dels usos i actituds lingüístics.

El règim franquista moderà amb el temps el tarannà intransigent dels inicis i evolucionà devers una permissivitat més aparent que real, com a conseqüència de la pressió exterior, la renovació demogràfica i els efectes del desenvolupament econòmic i sociocultural. En els anys seixanta i setanta, superada l'etapa repressiva més virulenta, la societat catalana estava en disposició de replantejar-se la continuïtat i de reivindicar un nou espai sociopolític per a la seva llengua. Mort Franco, el règim autocràtic es trasmudà en una democràcia representativa, que restituïa part de les llibertats polítiques anteriors, assumia legalment la restauració monàrquica imposada pel dictador en la Llei orgànica de successió i es configurava com un estat garantista i de dret.

En el nou context s'assumia l'arrelament social del català, que havia sobreviscut a l'ensulada. Les principals fites d'aquest procés corresponen a l'ordenament jurídic, que conformarà la trajectòria sociopolítica i l'estatus lingüístic de cada territori: la Constitució espanyola (1978), els estatuts d'autonomia de Catalunya (1979), País Valencià i Aragó (1982) i les Illes Balears (1983), a més de les primeres lleis de redreçament lingüístic, promulgades a Catalunya i al País Valencià (1983). Altrament dit, amb la promulgació d'aquest marc normatiu, més del 90% del territori i de la població total de les terres catalanòfones assolien unes parcel·les d'autogovern i de cooficialitat lingüística limitades. En realitat no es tractava d'un nou marc de relacions polítiques. El fet que parlem de "reconeixements institucionals" indica que l'Espanya democràtica no feia acte de contrició. No es retractava de la persecució oberta contra les llengües altres que l'espanyol iniciada amb la Nova Planta. Més aviat s'assumia la diversitat com un gest de tolerància a contracor, amb moltes restriccions i de manera fragmentària i heterogènia.

La sort del català durant el franquisme i la transició política condicionà igualment l'evolució de la llengua a la Catalunya del Nord, el Principat d'Andorra i l'Alguer, que perderen el referent sociolingüístic i la tutela que, en part, hi havia pogut exercir Catalunya abans de la contesa civil. D'altra banda, els tres territoris es beneficiaren en aquest període del desenvolupament material, característic de les societats postindustrials, a la fi de la "guerra freda". Però, en l'ordre sociolingüístic, patiren les conseqüències d'aquest desenvolupament, que sol estar lligat a la pèrdua d'identitat lingüística. El procés es verificà en un sentit anàleg al que coneixeran els territoris de llengua catalana i sobirania espanyola a la fi del període: l'aprofundiment en les estructures d'Estat, l'assentament d'una economia amb creixent projecció exterior, l'homogeneïtzació cultural i un elevat percentatge d'immigració.

El període 1939-1983 té àmplies ressonàncies familiars, perquè constitueix el nostre antecedent històric més immediat. En efecte, el franquisme no és solament una etapa superada més; és la conseqüència directa d'una llarga trajectòria de persecució i el llegat que heretà la comunitat catalanoparlant durant la transició política. Comptat i debatut, en aquest període es troben moltes de les

claus explicatives de la realitat sociolingüística actual, que ha permès avenços extraordinaris, però ha accentuat la subsidiarietat comunicativa, la subordinació cultural i la disgregació dels territoris històrics de la llengua catalana.

Objectius

L'estudiant, un cop haurà treballat el mòdul, ha de ser capaç d'assolir els objectius següents:

1. Situar l'evolució social de la llengua catalana en el context de la dictadura franquista i dels antagonismes històrics de la postguerra mundial.
2. Adoptar una actitud crítica davant la tendència a la liquidació històrica del franquisme i a l'exaltació sense pal·liatius de l'etapa posterior.
3. Copsar la naturalesa repressiva i lingüicida del règim franquista i conèixer-ne les actuacions principals quant a la persecució de l'ús social de la llengua catalana.
4. Examinar les actituds i els comportaments dels grups socials i les institucions i relacionar la resistència cultural de l'interior del país amb la de l'exili.
5. Resseguir els desequilibris territorials que es produeixen al si de la comunitat catalanoparlant en l'evolució devers la democràcia i escatir la importància que hi tingueren les reivindicacions lingüístiques.
6. Conèixer els àmbits i els elements principals amb què s'inicià la reconstrucció de la presència pública de la llengua catalana.
7. Analitzar les servituds sociopolítiques i les limitacions de tipus jurídic i ideològic que es donaren en la transició política, les quals condicionaran l'evolució històrica posterior.
8. Avaluar la incidència de la immigració en la cohesió lingüística de les terres catalanes.

1. El context històric

Tot i les dificultats que comporta establir talls cronològics en el contínuum històric, podem subdividir aquest període històric en quatre etapes bastant diferenciades, a partir de l'evolució sociopolítica dels territoris de llengua catalana sota sobirania espanyola:

1) **1939-1947**: és l'etapa de la immediata postguerra, en què el règim franquista, afí al feixisme italià i al nazisme alemany, desencadena una dura repressió contra els vençuts en la contesa civil espanyola, imposa un dur control polític damunt una població majoritàriament depauperada i prohibeix les manifestacions públiques del català.

2) **1947-1959**: després de la victòria aliada en el conflicte mundial, el règim de Franco es debat entre la política d'autarquia, que pretenia d'assolir una impossible autosuficiència econòmica, social i cultural, i la recerca de suports exteriors per a la dictadura, una situació que mitigarà parcialment l'hostilitat envers el català.

3) **1959-1975**: etapa de notable desenvolupament material i de profundes transformacions sociològiques, en què cessa l'aïllament internacional i es produeix un desenvolupament socioeconòmic accelerat que durà a la integració plena d'Espanya en el sistema capitalista. La repressió franquista es veu incapaç de controlar les noves formes de sociabilitat i d'expressió cultural que, sorgides a l'empara del creixement econòmic i les noves possibilitats tecnològiques, s'impregnen d'un fort sentiment de restauració democràtica i reivindicació col·lectiva a favor del català.

4) **1975-1983**: mort el dictador (20 de novembre del 1975), les transformacions del tardofranquisme desembocaren en l'establiment d'un règim de monarquia parlamentària, sorgit del consens entre les principals forces polítiques, consens que implicava la renúncia a la restauració de la legalitat republicana, l'acceptació d'hàbits de conducta i normes d'ús social heretats de la dictadura i la construcció d'un nou marc legal, que, si bé sancionava la fragmentació institucional dels territoris catalanòfons, els reconeixia un autogovern i uns drets lingüístics limitats.

1.1. La immediata postguerra

El 1939, els territoris de llengua catalana sota sobirania espanyola acabaven de sortir de l'experiència traumàtica de la Guerra Civil i es disposaven a encetar una llarga postguerra sota l'esperit intolerant dels vencedors i la voluntat de revenja.

Les conseqüències de la dictadura del general Francisco Franco es traduíren en els punts següents:

- l'eliminació física dels adversaris polítics o el càstig severíssim i les represàlies de tota mena contra ells, les seues famílies i els seus béns;
- la conculcació dels drets polítics i nacionals dels vençuts;
- l'empitjorament de les condicions de vida i de treball;
- la persecució política de la llengua catalana amb un grau de duresa i sistematicitat com no s'havia conegut abans;
- la proscripció pública de les formes de creació cultural, i especialment de la literària;
- la interiorització de l'aterroriment, l'autocensura i la coacció com a mecanismes inherents de la consciència i la conducta lingüístiques, fenomen d'un abast profund que ultrapassa l'extinció formal de la dictadura.

Nota

El poeta Carles Riba havia vaticinat que res no tornaria a ser com abans per a Catalunya i molts historiadors coincidiren a assenyalar que l'any 1939 representa el grau zero per a la llengua i la cultura catalanes.

Aquestes realitats es manifestaren amb la màxima cruïda durant els primers anys del franquisme, coincidint amb la Segona Guerra Mundial (1939-1945).

De fet, la Guerra Civil n'havia estat el preàmbul i la primera Espanya de Franco semblava imbuïda del clima de brutalitat i coacció sistemàtica que caracteritzà la darrera etapa dels règims totalitaris de Hitler i de Mussolini i que portaren als límits la dignitat de la condició humana i la capacitat de degradació i sacrifici dels pobles. La destrucció massiva d'objectius civils i el genocidi s'hi practicaren en unes proporcions inusitades, en nom d'ideologies totalitàries.

El règim de Franco imposà un partit polític únic, la Falange Española y de las JONS, després transformat en Movimiento Nacional, que condicionarà tota la vida política i social del país i en determinarà una visió unitària i centralista, de signe castellà.

Per alguns historiadors, la coacció exercida sobre la comunitat catalanoparlant, i molt en particular sobre Catalunya, es pot considerar com un intent de genocidi cultural, que implicà, a més, la desaparició de milers de persones.

Mort i exili després de la Guerra Civil

Entre el 1938 i el 1956 moriren afusellades en les presons franquistes de l'àrea catalanoparlant un mínim de deu mil persones, entre les quals hi havia polítics i intel·lectuals catalanistes, com el líder democratacristià Manuel Carrasco i Formiguera, l'historiador Carles Rahola i Llorens o el president de la Generalitat de Catalunya, Lluís Companys, executat al castell de Montjuïc el 1940; sindicalistes destacats, com Joan Peiró, o professionals prestigiosos, com el metge valencià Joan Baptista Peset i Aleixandre, rector de la universitat valenciana i president local d'Izquierda Republicana, executat a Godella, l'Horta, el 1941.

Centenars de dirigents, simples militants polítics i homes de cultura hagueren de fugir del país entre els milers d'exiliats. També en fou víctima el cardenal Francesc Vidal i Barraquer (1868-1943), arquebisbe de Tarragona, que, el 1937, es negà a subscriure la carta col·lectiva dels bisbes espanyols en què s'adherien a la "croada" de Franco, raó per la qual no pogué retornar a la seva diòcesi i morí exiliat a Suïssa.

En les tres dècades següents, la reconstrucció material i moral de l'Europa de postguerra es produí sota el signe de la divisió en dos blocs ideològics, enfrontats en una cursa d'armaments pel control de l'espai i dels països productors de matèries primeres. En el context de la guerra freda, la proscripció de la llengua catalana pot semblar una anècdota. Tanmateix, per als catalanoparlants, que la patien en gairebé totes les esferes de la vida quotidiana, constituïa una experiència dolorosa, una forma especialment eficaç de control social i de submissió, que, d'altra banda, condicionarà tant la seva vida com la de les generacions següents.

1.2. Sota el signe de l'autarquia

La desfeta de les potències de l'eix germanoitalià en la guerra mundial tingué un fort impacte sobre el règim de Franco, que reorientà la política interior i exterior per tal d'aconseguir el reconeixement internacional.

Així, Franco assentà unes noves bases jurídiques per al seu règim amb la Llei orgànica de successió al cap de l'Estat, la primera llei sotmesa a referèndum consultiu el 1947. D'altra banda, el 1953 se signà el concordat amb la Santa Seu i el primer dels tractats militars i econòmics amb els Estats Units d'Amèrica. Paradoxalment, el clima de guerra freda propicià la ruptura de l'aïllament exterior. Al bloc occidental li convenia assegurar-se el flanc sud-oest del continent europeu i això afavorí que l'Espanya franquista ingressés el 1954 a la Unesco¹ i que el 1955 fos acceptada a l'ONU².

Entre el 1952 i el 1958 es produí una lleu recuperació econòmica, amb una certa diversificació industrial. Tanmateix, l'economia espanyola era eminentment agrícola. Malgrat les dificultats materials, durant la dècada dels cinquanta es registraren alguns fenòmens nous, com ara l'inici de la indústria turística a les Balears o l'aparició d'un nou moviment obrer i de noves generacions de dirigents polítics i estudiantils.

Lectura complementària

Si voleu ampliar informació, consulteu la referència següent:

Josep Benet (1995). *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

⁽¹⁾United Nations Educational Scientific and Cultural Organization (Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura).

⁽²⁾Organització de les Nacions Unides.

Una altra conseqüència de la guerra

El 1950 hi havia més població activa agrària en xifres absolutes que l'any 1914, fet insòlit en el conjunt de l'Europa occidental, i fins a la darrera dels cinquanta no es recuperaren els nivells de producció i renda anteriors a la guerra.

La tímida obertura política propiciada per alguns dirigents franquistes de tendència democratacristiana com Joaquín Ruiz Giménez o Alberto Martín Artajo permeté una certa producció editorial en català.

1.3. Les transformacions cap a l'estat del benestar

Durant els anys seixanta del segle passat, l'Europa occidental registra uns canvis profunds en el desenvolupament material, l'organització política, la vida social i les formes culturals. Amb l'ajut dels Estats Units, l'Europa de postguerra experimentava un notable enlairament econòmic, que acreixeria les distàncies amb les societats subdesenvolupades.

Precisament la desintegració del colonialisme és un dels processos polítics que travessen el període, juntament amb l'estabilització de la guerra freda, amb la cursa d'armaments nuclears i d'exploració de l'espai, amb la crisi de confiança en les doctrines revolucionàries a l'interior del bloc socialista i amb l'inici de la construcció política europea. Aquest últim procés arrenca de la constitució de la Comunitat Econòmica Europea, integrada inicialment (1958) per sis països (França, Alemanya, Itàlia, Holanda, Bèlgica i Luxemburg), als quals se sumaran el 1972 la Gran Bretanya, Irlanda i Dinamarca.

És un període de creixement econòmic i tecnològic. L'extensió del benestar material als països europeus coincideix amb l'inici de l'era tecnològica, la multiplicació de les comunicacions, la cultura de la imatge, sota el predomini de la televisió, i l'inici de la digitalització de les informacions.

Les possibilitats tecnològiques donen lloc a noves formes de manipulació i coincideixen, quan no els estimulen, amb nous canvis socioculturals: els moviments revolucionaris llatinoamericans, l'alliberament de la dona i dels joves, de les minories racials i de les ètnies descolonitzades i les noves formes de revolta cultural, des del moviment *hippy* i pacifista fins a les rebel·lions d'estudiants i intel·lectuals que esclataren la primavera del 1968 arreu del món (París, Califòrnia, Mèxic, Praga, etc.).

Els canvis es produïren també en els terrenys de l'estètica, els hàbits i les modes de consum i els costums quotidians. Obligaren a considerar les relacions entre la cultura d'elit, la cultura tradicional i la nova cultura popular de masses. I afectaren institucions tradicionals, com ara les esglésies cristianes. Protestants i ortodoxos acordaren a Ginebra constituir el Consell Mundial d'Esglésies i l'Església catòlica celebrà entre el 1962 i el 1965 el concili II del Vaticà, amb la voluntat de modernitzar la seva acció pastoral per tal de donar respostes a un

món progressivament secularitzat. En l'ordre lingüístic, el concili II del Vaticà acordà abandonar el llatí com a llengua habitual de la litúrgia i celebrar els seus ritus íntegrament en la llengua materna dels fidels.

L'arribada de l'home a la Lluna

L'optimisme pel desenvolupament industrial del món capitalista assolí el punt més àlgid amb l'arribada de l'home a la Lluna el juliol del 1969. L'esdeveniment marcava, més enllà de l'anècdota política o tecnològica, l'inici d'una consciència planetària incipient, que es manifestaria en les dècades següents. Però, com es veuria aviat, la interdependència en l'economia, la política o les formes culturals tenia avantatges i també efectes perversos. El 1973, l'onada expansiva s'aturà de sobte per l'encariment dels preus del petroli, fenomen que es deixà sentir en tots els sectors productius dels països occidentals, que iniciaren un cicle recessiu previ a la recuperació del tombant de segle.

L'Espanya de Franco no podia quedar al marge de tots aquests canvis. El 1959, el règim, ara en mans de tecnòcrates, en gran part vinculats a l'Opus Dei, havia dissenyat, amb el suport del Fons Monetari Internacional, un pla impròpiament batejat d'"estabilització" per tal de treure Espanya de l'aïllament autàrquic i l'endarreriment material.

Entre el 1960 i la mort del dictador, el país experimentà una transformació social accelerada en quatre plans simultanis:

- 1) **l'econòmic**, amb un creixement estructural rapidíssim (entre el 1961 i el 1974 la taxa mitjana anual del producte interior brut fou del 7% en el conjunt de l'estat i de més del 8% als territoris de parla catalana), que substituirà la base econòmica agrària per una d'industrial i de serveis, i l'economia gairebé de subsistència per una d'inversió i de consum;
- 2) **el demogràfic**, amb una renovació generacional i uns moviments de població des de les regions més deprimides cap al centre i la perifèria industrials o cap als països més desenvolupats del centre d'Europa;
- 3) **el social**, amb un canvi molt profund en les estructures i la distribució tradicional de les funcions i la riquesa, en les formes de vida i sociabilitat i en les mentalitats, les actituds i els valors;
- 4) **el polític**, amb la descomposició de les adhesions massives a la dictadura i l'emergència d'una voluntat de democratització i de recuperació dels drets nacionals i lingüístics.

Tots aquests processos no foren exempts de tensions i conflictes socials de tota mena. La industrialització comportà l'aparició d'un sindicalisme nou, que, si bé no tenia ni la tradició ni els components doctrinaris de l'existent abans de la dictadura, constituí un element essencial en la mobilització contra el franquisme.

D'altra banda, el saldo migratori dels països de llengua catalana sota domini espanyol en el període 1960-1975 s'elevà a 1.685.645 persones, de les quals 987.645 s'instal·laren a Catalunya, 549.600 al País Valencià i 147.400 a les Illes Balears.

Per al franquisme, els seixanta foren els anys daurats en què es colliren els fruits dels "25 años de paz", commemorats a la força el 1964, el mateix any en què es creava el Tribunal de Orden Público per a reprimir l'oposició al règim. El desenvolupament dels seixanta i el tardofranquisme comportà, a més, canvis importants en el teixit industrial, les comunicacions i les pautes de consum i lleure.

A Catalunya, la indústria tèxtil cedí el primer lloc a la siderúrgia i derivats, a la construcció, la indústria química, el turisme i els serveis. Al País Valencià es produí una diversificació industrial per comarques: ceràmica i construcció a la Plana; fusta, alimentació, metall, construcció i siderúrgia a les comarques centrals i costaneres; calçat, joguines i manufactura agroalimentària al sud. A les Illes, la construcció, derivada del turisme intensiu, desplaçà a un segon lloc el calçat o l'alimentació.

Pertot, però, es generalitzaren la modernització de la indústria i les explotacions agràries, els desequilibris en la xarxa de serveis bàsics (sanitat i ensenyament) i l'increment del consum, del qual eren exponents bàsics l'automòbil utilitari, sobretot el Seat 600, els electrodomèstics, el mobiliari funcional i l'aparell receptor de televisió. La modernització del país es materialitzà, d'altra banda, en la construcció de la xarxa d'autopistes, en els inicis de la nuclearització i en la millora de les comunicacions audiovisuals.

A més, es completà la xarxa universitària amb la creació de la Universitat Autònoma de Barcelona (1968), els col·legis universitaris de Girona (1969) i Tarragona (1970) i les universitats politècniques de Catalunya (1971) i València (1971). En l'etapa de transició política s'hi afegirien les noves universitats de Perpinyà (1979), les Illes Balears (1976-1978) i Alacant (1979).

La descomposició del franquisme obeí a causes diverses, entre les quals destaquen el relleu generacional, unit al desenvolupament socioeconòmic. Les generacions més joves, formades sense la vivència directa de la guerra, entraren en contacte amb uns referents culturals i socials més lliures i cosmopolites per l'acció combinada dels mitjans audiovisuals (cinema, ràdio i televisió), el turisme, la lectura i les estades a l'estranger.

El subdesenvolupament material, polític i moral del país es feia cada vegada menys tolerable. Per als països occidentals, l'Espanya de Franco era una anomalia antidemocràtica incòmoda, com ho eren la dictadura portuguesa, suprimida arran d'una revolta militar l'abril del 1973, o la dictadura dels coronels a Grècia, abolida el juliol del 1974.

Durant els anys seixanta i setanta apareix un nou catalanisme civicocultural, que es fonamenta en l'aparició d'una mentalitat més dinàmica, en la creació d'entitats com Òmnium Cultural (1961), l'Obra Cultural Balear (1962), el Patronat de la Universitat Catalana d'Estiu, celebrada des del 1969 a Prada del Conflent, o el Secretariat per a l'Ensenyament de l'Idioma a València (1971), iniciatives afavorides per la permissivitat relativa de la tecnocràcia franquista.

També es traduirà en l'engegada de projectes com la redacció de la *Gran enciclopèdia catalana* (1968), per la iniciativa d'intel·lectuals significats com Jordi Carbonell i Max Cahner o l'obertura de la llibreria Tres i Quatre (1967) a València, responsabilitat d'Eliseu Climent, que després esdevindria també editor i fundador, el 1978, d'Acció Cultural del País Valencià. Durant la dècada dels seixanta, grups minoritaris d'opositors protagonitzaren accions polítiques de ressò, com ara els fets del Palau de la Música Catalana de maig del 1960, el tancament al convent dels caputxins de Sarrià el març del 1966 i la concentració a Montserrat d'uns dos-cents cinquanta intel·lectuals el desembre del 1970 en protesta pel procés de Burgos contra activistes de l'esquerra antifranquista.

A la primeria dels anys setanta, el desig de democratització i de canvi social i cultural era àmpliament compartit per les noves classes mitjanes (professionals liberals, intel·lectuals, quadres industrials, petits empresaris) i pels sectors més conscients i combatius de la classe obrera i dels universitaris, entorn de l'oposició clandestina de l'interior i els grups antifranquistes de l'exili, integrats bàsicament en l'Assemblea de Catalunya (1971-1977), en la Taula de Forces Polítiques de Catalunya (1975) i en la Taula de Forces Polítiques i Sindicals del País Valencià (1976).

1.4. Continuumisme i restauració democràtica

Mort el dictador, es plantejava per a l'oposició antifranquista el dilema d'acceptar la reforma política concebuda des de l'interior del règim o forçar la ruptura democràtica i intentar la restauració de la legalitat republicana. Franco havia designat com a successor el príncep Joan Carles de Borbó i Borbó, fill de Joan de Borbó, comte de Barcelona, hereu legítim de l'anterior monarca, Alfons XIII. El príncep fou coronat el novembre del 1975 amb el títol de Joan Carles I.

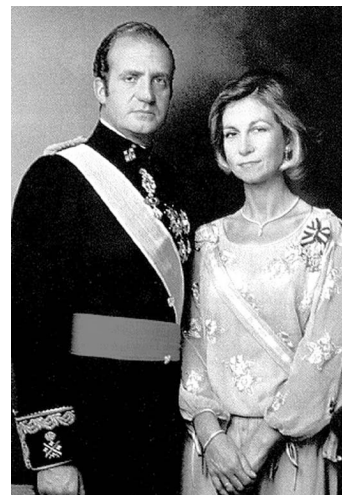
Descartada la via de la ruptura, s'iniciava l'evolució envers la democràcia des de les estructures de la dictadura, i amb les persones que n'havien administrat la liquidació formal, singularment Adolfo Suárez. Aquest període es coneix com *la transició*, a la qual posà punt final la victòria electoral del PSOE³, liderat per Felipe González, l'octubre del 1982.

El novembre del 1976, les corts franquistes aprovaren la Llei per a la reforma política, referendada per la majoria dels espanyols el 15 de desembre d'aquell any. El 15 juny del 1977 se celebraren les primeres eleccions democràtiques, de caràcter constituent. A Catalunya, la majoria dels escons es repartiren entre diferents formacions nacionalistes de centredreta i els partits d'esquerra (PSC⁴ i PSUC⁵). Al País Valencià triomfà el Partit Socialista del País Valencià-PSOE, i a les Illes la força majoritària fou la Unió de Centre Democràtic, partit que reunia bona part de les famílies polítiques del franquisme i alguns grupuscles liberals.

Les Corts que en sortiren iniciaren la redacció d'un text constitucional enmig d'un clima d'instabilitat política i de crisi socioeconòmica. L'11 de setembre d'aquell any, més d'un milió de catalans demanaven als carrers la restauració autonòmica, l'amnistia per als presos polítics i la instauració d'un règim de democràcia plena. El 23 d'octubre es produïa el retorn des de l'exili del president de la il·legalitzada Generalitat de Catalunya Josep Tarradellas (1899-1988) i el restabliment, amb caràcter provisional, de la Generalitat de Catalunya.

El 6 de desembre del 1978, s'aprovava en referèndum la nova Constitució espanyola, que concedia drets limitats a les llengües perifèriques de l'Estat sense enumerar-les expressament.

En virtut del nou ordenament jurídic constitucional, es procedia a la descentralització politicoadministrativa de l'Estat, mitjançant règims autonòmics per a les nacionalitats històriques i també per a les regions amb menys grau de cohesió identitària, a fi d'aigualir-ne les reivindicacions nacionals d'aquells i alhora fer més acceptable per al conjunt de l'Estat la nova estructura autonomista, la denominada *Espanya de les autonomies*. El 28 d'octubre del 1979,

Joan Carles I i Sofia

⁽³⁾Partido Socialista Obrero Español.

Felipe González

⁽⁴⁾Partit Socialista Català.

⁽⁵⁾Partit Socialista Unificat de Catalunya.

Josep Tarradellas

s'aprovava en referèndum l'Estatut d'autonomia de Catalunya i, el 20 de març del 1980, s'organitzaven les primeres eleccions al parlament autònom, que guanyà la coalició nacionalista Convergència i Unió, la qual va governar Catalunya fins l'any 2003, bé amb majoria parlamentària absoluta o sense, però sempre sota la presidència de Jordi Pujol. La transició democràtica es tancà formalment el primer trienni de la dècada dels vuitanta, i completà així el nou marc jurídic que donaria legitimitat a la recuperació sociopolítica de la llengua catalana.

El risc d'involució política quedava lluny de desaparèixer. El 23 de febrer del 1981 es registrà un intent de cop d'estat, induït per determinats poders fàctics de l'Estat. El desacord entre els seus promotors sobre l'estratègia que calia seguir el féu fracassar. Però, de fet, aconseguí parcialment algun dels seus objectius, entre els quals la interrupció del procés de tramitació de l'autonomia valenciana per l'article 151 de la Constitució, és a dir, amb atribucions plenes, tot i el meritori esforç personal que hi havia posat el socialista Josep Lluís Albiñana, primer president del Consell preautonòmic del País Valencià (1978-1979), en reunir el suport de la immensa majoria dels ajuntaments valencians.

La situació al País Valencià

A pesar dels entrebancs de la UCD⁶, l'Assemblea de Parlamentaris valencians aprovà un projecte d'Estatut d'autonomia (1981) que, si bé reconeixia com a bandera oficial de la nova comunitat autònoma la senyera de la ciutat de València, mantenia la denominació de *País Valencià*, popularitzada durant la Segona República i entre l'oposició antifranquista i utilitzada pel consell preautonòmic valencià (1978-1982). En arribar el projecte a les Corts espanyoles, la UCD abandonà el pacte acordat i aconseguí de substituir aquesta denominació per la ahistòrica de *Comunitat Valenciana*, tot i que la Constitució estableix que els noms de les comunitats autònomes havien d'ajustar-se a la tradició històrica de cada territori.

Finalment, el 1982, es concediren els estatuts d'autonomia de l'ara denominada *Comunitat Valenciana* (juliol) i d'Aragó (agost), i es produí el primer triomf electoral socialista en les eleccions generals del mes d'octubre i, l'any 1983, es promulgà l'Estatut d'autonomia de les Illes Balears (febrer).

⁶Unión de Centro Democrático.

L'any 1983 s'aprovaven la primera Llei de normalització lingüística de Catalunya i la Llei d'ús i ensenyament del valencià.

Al final d'aquesta etapa, coincidint amb la crisi econòmica de final dels setanta i primers anys vuitanta, es produeix una desacceleració demogràfica i s'atura l'arribada d'immigrants a Catalunya. El País Valencià experimentà una ràpida urbanització i industrialització. Les Illes Balears també veieren com creixia la seva població.

També la Catalunya del Nord i Andorra experimentaren creixements demogràfics notables. Entre el 1961 i el 1981, l'Alguer, gràcies bàsicament a la immigració, augmenta la seva població un 36% fins a arribar a 36.000 habitants. Per contra, la Franja d'Aragó fou l'única regió del domini lingüístic que patí

Exemple

A Catalunya, la immigració s'acostava al milió de persones, sobre un total de 5.900.000 habitants. El País Valencià passà, entre el 1960 i el 1981, de 2.481.000 habitants a 3.647.000, amb uns 550.000 immigrants, assentats sobretot al litoral. Les Illes Balears passaren de 440.000 habitants cap al 1960 als 650.000 del 1981, dels quals gairebé 150.000 eren immigrants.

una recessió demogràfica intensa i constant. Tret d'aquest cas, en tots els territoris s'accelerà el procés d'urbanització, concentrat en poblacions de més de 100.000 habitants.

2. La persecució política del català: actituds lingüístiques i supervivència idiomàtica

Com ja s'ha dit, el franquisme perseguí implacablement l'ús públic de la llengua catalana. Això comportà actituds de connivència o de refús combatiu, que es manifestaren de manera ben diversa. Tot seguit n'exposarem les línies principals.

2.1. La repressió inherent a la dictadura

La repressió de la llengua i la cultura catalanes sota el franquisme és un fet a bastament documentat pels historiadors, que han reunit centenars de proves feaents. S'ha d'acceptar que la contundència amb què es practicà en la primera època donà pas a mètodes menys visibles durant els anys cinquanta i primers seixanta o a una permissivitat relativa entre la promulgació de la Llei de premsa (1966) i l'extinció del dictador.

Però amb diferències de to o d'intensitat, l'intent de glotofàgia, és a dir, la voluntat d'anihilar el català com a vehicle d'expressió diferenciat, fou una constant al llarg del règim, un tret inherent a la seva concepció totalitària, intransigent i uniformitzadora.

El grau de repressió fou proporcional a la presència social i política que el català havia assolit en el moment d'esclatar la rebel·lió militar, a l'oposició amb què els vencedors s'hi trobaren, a la capacitat de resposta i mobilització de cada poble i a les adhesions a la dictadura que s'hi registraren. Els desequilibris interns al domini catalanòfon s'hi deixaren sentir una vegada més. En atenció a aquests factors és clar que Catalunya fou molt més castigada que no el País Valencià, on el retrocés de la llengua catalana era secular i tenia unes arrels molt profundes, que incloïen la familiarització primerenca amb el castellà i la defecció de les classes dirigents locals.

A Mallorca i Eivissa, on l'alçament feixista triomfà aviat, la repressió fou també molt dura, tingué la connivència dels grups benestants, tret d'excepcions ben meritòries, i amb una escassa resistència interna, que tardà anys a oferir una resposta organitzada. D'altra banda, a les Illes Balears, a la violència traumàtica del franquisme caldrà afegir des de la darrereria dels anys seixanta l'influx desnacionalitzador del turisme.

Lectura complementària

Per a més informació, consulteu la referència següent:

Josep M. Solé i Sabaté; Joan Villarroya (1994). *Cronologia de la repressió de la llengua i la cultura catalanes 1936-1975.* Barcelona: Curial.

Tot plegat, el franquisme aguditzà les contradiccions internes als tres grans territoris catalanoparlants i n'afavorí la disgregació. El context internacional (guerra mundial, aïllament durant el període de la guerra freda, desenvolupament de les economies sectorials amb dinàmica pròpia) afavorí, a més, la pèrdua del sentiment de comunitat cultural amb la Franja d'Aragó, Andorra, la Catalunya del Nord i el municipi de l'Alguer.

Tanmateix, entre grups minoritaris d'intel·lectuals i activistes clandestins es despertà un fort sentit d'unitat cultural, que en les acaballes del franquisme i durant la transició política plantejà la necessitat d'adoptar una denominació comuna per a tot el domini lingüístic, amb la controvertida denominació de *Països Catalans*.

La repressió fou a més una forma de control politicosocial que s'orientà a prohibir i castigar l'ús públic del català, tant l'escrit com l'oral.

Els usos escrits, objectivats en les diferents modalitats de comunicació escrita, eren aparentment més fàcils de destruir i vigilar. Es tractava de posar fi a gairebé tots els vestigis de la vitalitat lingüística que el català havia conegut en les tres dècades anteriors: d'escapçar-ne les bases materials, però també els suports institucionals i els fonaments de dret.

El tancament de diaris, editorials, llibreries o biblioteques públiques i privades s'acompanyà en molts casos de la destrucció física de llibres o col·leccions hemerogràfiques. Es cremaren milers de volums o foren convertits en pasta de paper. Per la seva naturalesa, la memòria col·lectiva custodiada en biblioteques se salvà en gran part, si bé el seu ús queda restringit o postergat per la impossibilitat de difondre'l o investigar-hi.

El marc juridicoinstitucional i els objectius i les normes socials s'havien capgirat. Derogats el marc republicà i autonòmic, el català perdia tot el suport polític i esdevenia, juntament amb els símbols que s'hi associaven (la senyera o els himnes catalanistes) objecte de persecució oiberta. A més, fou eradicat del sistema educatiu i cultural, del conjunt de l'activitat econòmica, d'empreses, serveis i organismes públics on havia compartit amb el castellà el caràcter d'instrument cooficial.

Molt més greu fou la repressió exercida contra mestres, professors, escriptors o funcionaris "depurats" sols per haver escrit, investigat, ensenyat o administrat en la llengua del país.

Lectura complementària

Joan Fuster (1962). *Qüestió de noms*. Barcelona: Aportació Catalana.

Canvis en la denominació i la simbologia oficials

La Biblioteca de Catalunya passà a dir-se Biblioteca Central i l'Institut d'Estudis Catalans es volgué transformar en Instituto Español de Estudios Mediterráneos. Els canvis en l'onomàstica afectaren persones i noms de lloc. La voluntat d'espanyolitzar la toponímia autòctona donà lloc a denominacions grotesques, com San Cucufate (Sant Cugat) o San Quirico (Sant Quirze).

A més d'actuar contra el passat, la dictadura pretenia controlar el present i determinar el futur.

Des del 1938, Franco havia instaurat la censura prèvia de premsa i la censura sobre llibres i impresos. Amb aquest instrument es buscava filtrar tota emissió escrita d'opinions o simplement de veus pròpies. No solament s'imposava una llengua única: s'imposaven els temes, l'estil i les formes de la comunicació escrita. Resulta igualment simptomàtic que les primeres autoritzacions per a editar llibres catalans comportessin la prohibició de l'ús de la normativa fabriana.

L'autarquia econòmica era també moral i cultural. A sobre de canviar per força el marc legal, i de depurar les institucions i el patrimoni i les persones, el franquisme buscava influir en l'obra i les actituds dels ciutadans que havia sotmès.

Si la repressió de l'ús del català en l'escriptura era una feina ingent, la repressió de l'ús oral era virtualment impossible. I no sols en la privacitat, en què oficialment es tolerava la utilització del "dialecto catalán", sinó en la infinitat de situacions de comunicació pública. Tot i això, hi ha força testimonis de sancions o càstigs imposats a empleats, treballadors, escolars, funcionaris o a simples vianants pel fet d'expressar-se en la llengua pròpia.

El català quedava proscrit dels establiments públics, fossin comerços, mercats o locals d'hostaleria; dels espectacles, la ràdio i els llocs d'esbargiment; dels centres sanitaris, d'ensenyament i de culte, etc. La prohibició afectava, al capdavant, qualsevol àmbit que transcendís la dimensió més estrictament col·loquial o privada.

Entre polítics o intel·lectuals addictes al règim s'ha posat en qüestió que el franquisme perseguís la llengua catalana. També des de l'oposició al franquisme, alguns autors han dubtat que la persecució del català fos consubstancial a l'esperit de la dictadura i han adduït l'existència de propaganda franquista de primera hora en català, i també la complicitat o connivència amb el règim de sectors benestants de la societat catalana.

En realitat, l'esperit del franquisme fou, en la doctrina i en les actuacions, irreconciliable no tan sols amb la defensa sinó amb la pura conservació del català, encara que fos només pel seu rebuig a les llibertats polítiques d'associació, expressió, reunió i lliure elecció. Però, a més, el franquisme representava una visió unitarista de la nació espanyola, l'única possible en el territori ibèric. Caracteritzada de manera ahistòrica, la nació espanyola era eterna, imperial, ultracatòlica, totalitària i antiliberal: "una unidad de destino en lo universal". El franquisme assumia un projecte espanyol de soca-rel, una identitat uniforme i excloent, oposada a l'heterogeneïtat política, social, religiosa, cultural o

Repressió de l'ús oral de la llengua catalana

L'esperit de persecució es condensava en expressions cominatòries que esdevindrien tristament cèlebres: "Hable usted en cristiano" o "Hablemos en la lengua del Imperio".

Francesc Cambó és el paradigma de l'actitud de suport als militars, que el portà a abjurar fins i tot de les seues conviccions regionalistes en un llibre escrit sota la inspiració del feixisme imperant.

lingüística. Per això, de la mateixa manera que refusava les formes de vida cívi-ques i democràtiques, rebutjava els valors centrals de la catalanitat i la sim-
bologia que els sustentaven, si bé en alguns casos, com ara les expressions del
folklore o les devocions populars, intentà d'apropriar-se'ls i d'integrar-los, con-
venientment descatalanitzats, en la xarxa de referències espanyolitzants.

Quant a l'adhesió social al franquisme, és cert que una bona part del catala-
nisme conservador de la Lliga Regionalista donà suport polític i econòmic als
militars rebels. Aquest suport tàctic de les classes benestants xocà aviat amb
la intolerància del règim, que bandejà els polítics conservadors regionalistes i
només tingué els franquistes locals més conspicus, formats exclusivament en
l'ideari i els principis del "glorioso alzamiento nacional". Així i tot, la presència
de catalans, valencians o mallorquins en les més altes institucions del règim
fou proporcionalment escassa.

Per a la majoria de la població, l'objectiu primordial era superar les dificul-
tats de subsistència: la manca d'aliments, racionats fins al 1952, les dificul-
tats de transport, restringit fins al 1952-1953, de subministraments d'energia,
d'escolarització, habitatge, higiene i serveis sanitaris; la submissió de la dona;
el despoblament de moltes zones rurals, etc. Els principis de la vida quotidiana
eren treballar, oir i callar.

Per contra, mentre es deterioraven les condicions de vida de les classes popu-
lars, el règim afavorí la impunitat dels poderosos, que es beneficiaren de la
falta de garanties legals en el món del treball, de la corrupció generalitzada o
de l'acumulació de mercaderies en el mercat negre.

2.2. La cultura catalana en l'exili

La desfeta del bàndol republicà en la Guerra Civil forçà a l'èxode milers
de famílies de combatents, polítics o intel·lectuals de diversa extracció
ideològica. Des de Catalunya passaren a França prop de mig milió de
persones, de les quals unes cent seixanta mil procedien de l'àrea catala-
noperlant.

És evident que els còmputos no poden ser mecànics. No tots els exiliats de terres
catalanes eren de llengua catalana i només una part dels que ho eren tenien
un paper decisiu en el redreçament de l'ús públic o en la seva formulació nor-
mativa o literària.

L'exili es repartí entre Rússia, els països democràtics de l'Europa occidental,
dels quals destacaren com a destinacions d'acollida França, la Gran Breta-
nya i Bèlgica, i les repúbliques llatinoamericanes, especialment Mèxic, Cuba,
l'Argentina, l'Uruguai i Veneçuela.

El preu del tramvia

L'hostilitat popular a la dicta-
dura es posà de manifest per
primera vegada en la vaga
contra l'augment de preu dels
tramvies de Barcelona l'any
1951.

Exemple

La relació dels qui partiren per
força inclou noms de primer
ordre entre els artistes, escrip-
tors, gramàtics o dirigents cul-
turals, com Pau Casals, Josep
Carner, Carles Riba, Josep Pous
i Pagès, Pompeu Fabra, Pere
Bosch-Gimpera, Pere Calders,
Josep Renau, Emili Gómez Na-
dal, Gabriel Alomar i Antoni
M. Sbert.

Les estructures polítiques de la Generalitat catalana es diluïren per la manca de recursos, l'atomització i les prevencions dels països d'acollida, que, a partir dels anys cinquanta, intensificaren els contactes polítics i els intercanvis econòmics i culturals amb la dictadura franquista. A la mort de Lluís Companys, assumiren la presidència de la Generalitat de Catalunya en l'exili Josep Irla (1940-1954) i Josep Tarradellas (1954-1977).

Durant les dues primeres etapes de la dictadura franquista, la cultura catalana en l'exili constituí un àmbit d'expressió lliure i relativament fecund, allunyat del solar originari.

Lluís Companys

La producció dels grups d'exiliats organitzats o de les individualitats creadores encara pot resultar més meritòria si es tenen en compte les penúries materials per a l'edició i la manca de lectors, imposades per l'aïllament forçós i la desunió entre els nuclis antifranquistes.

L'activitat de l'exili es materialitzà principalment en l'edició de desenes de llibres i publicacions periòdiques, en l'organització dels Jocs Florals i en l'organització d'actes culturals d'afirmació catalanista.

Exemple

Algunes de les revistes de l'exili assoliren una alta qualitat formal i literària, sia repetint capçaleres anteriors, com la *Revista de Catalunya* (1939-1947), o adequant el nom i els continguts a l'esperit de resistència des de l'exterior, com és el cas de *Quaderns de l'Exili* (1943-1947), *La Nostra Revista* (1946-1954), *Pont Blau* (1952-1963) o *Ressorgiment* (1946-1972).

2.3. Església i llengua sota el franquisme

L'actitud davant de la llengua autòctona de la jerarquia catòlica en les terres catalanes sota sobirania espanyola experimentà un canvi substancial entre la immediata postguerra i els anys seixanta. En la postguerra, la major part de la jerarquia eclesiàstica es mostrà ressentida per la persecució religiosa de què havia estat víctima el clergat, una persecució que ni les autoritats republicanes ni la Generalitat pogueren aturar.

El franquisme féu ús del dret de presentació, prerrogativa secular que permetia al poder polític el control sobre el nomenament dels bisbes. Això propicià la imposició d'una jerarquia eclesiàstica adscrita al règim, amb la designació de bisbes forans allunyats de la realitat del país.

El cas de Gregorio Modrego

En fou un exemple paradigmàtic Gregorio Modrego, bisbe de Barcelona, col·laborador del cardenal català Isidro Gomà, arquebisbe de Toledo, hostil a la República i partidari del Movimiento Nacional. Modrego impulsà, en un marc de simbiosi perfecta entre l'Espasa i la Creu, l'organització del XXXV Congrés Eucarístic Internacional de Barcelona (1952), que fou el primer gran esdeveniment internacional a Espanya després de la Guerra Civil.

Així, doncs, la connivència de l'episcopat amb el règim fou gairebé absoluta: abraçà l'espirit del nacionalcatolicisme, legitimà amb el silenci la repressió i, a tot estirar, buscà la tolerància de les autoritats civils quant a l'ús restringit del català en activitats litúrgiques, identificant-lo amb el sentit de la tradició irreductible i dels valors religiosos intemporals. Tanmateix, algunes personalitats eclesiàstiques destacades es resistiren al sectarisme franquista. A més de l'esmentat cardenal Vidal i Barraquer, sobresurt Carles Cardó (1884-1958), fundador de *La Paraula Cristiana*.

Una part important dels sectors eclesiàstics del país es mobilitzaren el 1947 amb motiu de les festes de l'entronització de la Mare de Déu de Montserrat, per tal de convertir-les en la primera manifestació popular de catalanitat. Per a la celebració, patrocinada per la comunitat benedictina i per un nombrós grup de joves catalanistes, es tolerà l'ús del català en publicacions, conferències, exposicions itinerants i actes de propaganda. El 27 d'abril, diada mariana que congregà als voltants del monestir prop de setanta mil persones, es desplegà des d'un dels cims una senyera de proporcions enormes, incident pel qual fou cessat el governador civil de Barcelona.

Durant els anys seixanta i setanta, la renovació generacional afectà també l'Església catalana, que es convertí en reflex i motor eficient dels canvis. El papa Pau VI (1963-1978) impulsà la renovació de l'episcopat, malgrat els entrebancs que comportava el dret de presentació. Així, una part dels bisbes de Catalunya i de les Illes foren catalanoparlants.

Un dels motors del canvi fou el monestir de Montserrat, que contribuï eficaçment a la dignificació i normalització de la cultura catalana amb la revista *Serra d'Or* (1959).

En efecte, la crisi del nacionalcatolicisme d'estat es féu evident en actituds com la de l'abat de Montserrat, Aureli Maria Escarré (1908-1968), que, el 1963, denuncià la injustícia del franquisme en una entrevista publicada al periòdic francès *Le Monde*.

En vigílies de la transició política, una bona part del clergat catalanoparlant participava de les inquietuds socials i assumia com a pròpia la reivindicació lingüística a favor del català.

A les Illes Balears, la jerarquia evolucionà progressivament a favor del català. No així al País Valencià, a excepció de Josep Pont i Gol, bisbe de Sogorb-Castelló. Aquí, el basc Marcelino Olaechea, arquebisbe de València (1946-1966), que patrocinà un populisme catòlic i fins i tot arribà a autoritzar l'*Eucolegi va-*

Carles Cardó

Assagista rellevant i poeta intimista, Cardó s'hagué d'exiliar del 1938 al 1954. Retornat al país, intentà conciliar la tradició dialogant d'una part de l'Església amb les noves generacions i els ambients catòlics progressistes.

Aureli Maria Escarré

Símbol de l'Església catalana enfrontada al règim, Escarré fou forçat a abandonar Catalunya (1965) i morí poc després a Itàlia. El seu enterrament constituï una expressió del consens catalanista al marge de les ideologies del partit, com fou la campanya social "Volem bisbes catalans".

lencià (1950), de mossèn Vicent Sorribes, s'oposà al reconeixement del valencià com a llengua litúrgica, a pesar de les disposicions del concili II del Vaticà. I el seu successor, el navarrès José Maria García Lahiguera, se n'inhibí totalment.

En canvi, a l'Alguer, el català entra en la litúrgia a partir del 1978, gràcies a l'esforç de capellans com Francesc Manunta i Antoni Nughes.

3. La reconstrucció de l'espai social del català

Tot seguit revisarem els diversos àmbits en què es produí la lenta reconstrucció de l'ús social de la llengua catalana sota el franquisme.

3.1. La cultura impresa

La periodització que s'ha proposat per a tot el franquisme pot servir també de manera aproximada per a entendre l'evolució dels usos escrits pel que fa a la quantitat de producció, a la incidència en el manteniment o recreació de models de llengua formal i a la contribució a la consciència crítica antifranquista. Si tenim en compte que la perspectiva des de la qual tractem els fets no és literària, sinó sociohistòrica, diferenciarem quatre etapes en la cultura impresa produïda a l'àrea catalanoparlant, deixant de banda l'aportació de l'exili.

Les quatre etapes que distingim aquí són aquestes:

- 1) 1939-1951: persecució gairebé indiscriminada i tolerància mínima.
- 2) 1951-1962: tolerància vigilada.
- 3) 1962-1977: obertura i fonamentació d'una literatura moderna.
- 4) 1977-1983: crisi dels models culturals i ampliació del mercat.

Tot seguit destacarem les tendències més importants de cada etapa. Òbviament prescindirem de l'enumeració detallada de publicacions, autors i títols i només esmentarem aquelles personalitats, obres o capçaleres de premsa que estimem més rellevants per a la comprensió del dinamisme històric de la llengua catalana contemporània.

1) 1939-1951: persecució gairebé indiscriminada i tolerància mínima

Com ja hem indicat, el franquisme intentà la substitució de la cultura catalana per la castellana, la qual cosa implicava el següent:

- a) El desmantellament o la readaptació de la indústria editorial a la producció de llibres per al mercat espanyol, que s'activà en part amb la creació de premis literaris com el Nadal (1945), de manera que Barcelona esdevingué un dels primers centres editors de llibre castellà.

Lectura complementària

Consulteu la referència següent:

Albert Manent (1976). *La literatura catalana a l'exili*. Barcelona: Curial.

Vegeu també

Val a dir que en aquest apartat reunim la producció llibresca i la premsa en català data- des entre el 1939 i el 1983, dos àmbits que en el mòdul "La llengua catalana en la nova societat de masses" i en el mòdul "La situació actual de la comunitat lingüística catalana" considerem per separat, en atenció al volum documental i a la importància sociològica que tenen en els períodes respectius.

Lectura complementària

Si voleu ampliar coneixements sobre la producció escrita en català, consulteu el llibre següent: **Joan Fuster** (1971). *Literatura catalana contemporània*. Barcelona: Curial.

b) L'adopció del castellà com a llengua literària per escriptors significats com Ignasi Agustí, Josep Pla i l'historiador Jaume Vicens Vives, que s'agruparen a l'entorn de Josep Vergés, editor del setmanari *Destino* i de l'editorial del mateix nom.

c) La prohibició inicial absoluta de publicar cap text en català, substituïda a partir del 1945 per una tolerància relativa, per la qual s'autoritza l'edició de clàssics en ortografia prefabricada (és el cas de la poesia de Verdaguer, publicada per l'editorial Selecta, que dirigia Josep Maria Cruzet).

d) La censura de premsa o edició sobre textos en castellà que es desviessin de les consignes del règim i, des del 1945, la vigilància extrema sobre les obres en català autoritzades, amb un èmfasi especial en les obres de pensament, tipificades amb l'epígraf de *meditación catalanista*.

e) L'intent d'integrar els referents culturals propis en la cultura espanyola unitària, aprofitant, entre altres pretextos, els aniversaris de personatges com Joan Lluís Vives (1940), Joan Boscà (1942) i Jacint Verdaguer (1945), o els centenaris d'esdeveniments històrics com el de la conquesta de València per Jaume I (1939) o el de la conquesta de Nàpols per Alfons el Magnànim (1942).

f) El propòsit de reduir de la cultura catalana a una expressió folkloritzant, lligada als valors de la tradició i el dogma cristià i, doncs, desconnectada dels corrents de la cultura universal.

g) El control de l'activitat cultural mitjançant la depuració d'algunes corporacions que havien sobreviscut al tràngol o de les que s'havien creat de nou i permetien una aproximació superficial al fet català, com l'Institut de Estudios Ilerdenses (1942), l'Institut de Estudios Gerundenses (1946) o la Institución Alfonso el Magnánimo (1947) de València.

En l'ordre estètic i ideològic, les possibilitats de recompondre l'activitat anterior a la guerra foren gairebé inexistent.

Alguns intel·lectuals decidiren d'explotar l'escassa permissivitat del règim, com féu el nucli de col·laboradors de la revista i editorial *Destino*.

Aquest nucli fou molt mal vist pels sectors catalanistes clandestins, entre els quals hi havia l'historiador Jordi Rubió i Balaguer (1887-1980). Cal dir, però, que les proses de Pla, a qui el 1946 s'autoritza a reprendre l'edició de la seva obra completa en català, donaven una visió social ben diferent de l'oficial.

Lectura complementària

Consulteu el llibre següent: Maria J. Gallofré i Virgili (1991). *L'edició catalana i la censura franquista (1939-1951)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Exemple

Al Principat es toleraren des del 1940 activitats parateatrals en llengua catalana tan populars com les passions d'Olesa i Esparreguera o les representacions d'*Els pastorets*. A Mallorca, l'agrupació folklòrica Aires de Muntanya pogué desenvolupar les seues activitats i al País Valencià es propicià la literatura jocfloralasca de Lo Rat Penat, on s'arribà a premiar alguna composició franquista en valencià, juntament amb la literatura fallera (la revista *Pensat i Fet*) o les representacions teatrals dels miracles de Sant Vicent Ferrer.

Fins a la primeria dels cinquanta es pot dir que la cultura en català, que aspirava a superar el caràcter de simple expressió residual, sobreviu en la clandestinitat mitjançant les relacions personals en cercles restringits (bàsicament tertúlies, reunions particulars i agrupacions d'actors afeccionats), i els tiratges petits de llibres i revistes.

Algunes d'aquestes revistes eren de gran nivell, com *Poesia* (1944-1945), dirigida per Josep Palau i Fabre, *Esclat* (1948), *Dau al Set* (1948), *Ariel*, *Revista de les Arts* (1946-1951), aquesta última molt ben impresa, que supliren en part la manca de públic, editors i crítica.

El retorn d'alguns exiliats de prestigi, com Carles Riba (1943) o Pous i Pagès (1944), i la creació d'alguns guardons literaris, com el premi de poesia de Cantonigròs, animaren un panorama paupèrrim.

D'ençà del 1946, s'autoritza l'edició condicionada. Es toleraven les obres de poesia, les edicions de clàssics grecollatins que feia la Fundació Bernat Metge i les traduccions de grans textos literaris en format de bibliòfil, com *L'Odissea*, traduïda per Riba el 1948, o la traducció de la *Divina Comèdia*, feta per Josep Maria de Sagarra el 1947. Per contra, es prohibia el llibre pràctic o d'abast massiu i les traduccions de narrativa o teatre recents. Tampoc no es podien publicar els textos d'obres dramàtiques ja representades.

2) 1951-1962: tolerància vigilada

La producció llibresca en català amplià el seu espai perquè es conjugaren una sèrie de circumstàncies que afectaven l'estatus jurídic i les condicions materials:

a) la permissivitat relativa més gran per a l'edició;

b) l'aparició d'un incipient mercat literari reconstituït, que es beneficià de la renovació generacional entre els escriptors i els lectors, el sorgiment de noves col·leccions, com "El Club dels Novel·listes" al Principat, o les editorials Torre (1943), a València, i Moll, que havia estat fundada el 1933, a Mallorca;

c) la projecció que representaven els premis literaris, fonamentalment els de la Nit de Santa Llúcia (el Joanot Martorell, de narrativa, que des del 1960 passà a ser el premi Sant Jordi, i l'Óssa Menor, de poesia, que el 1959 es convertí en el premi Carles Riba).

Al costat dels factors contextuals cal tenir en compte que la configuració formal i estètica de l'esquifida literatura en català fou condicionada per uns altres determinants, que en part depenien de l'ambient i en part eren fruit de la dinàmica interna. Aquests determinants són els següents:

a) la possibilitat de disposar d'uns referents normatius, amb la publicació de gramàtiques, diccionaris i obres de divulgació lingüística, que servien per a delimitar el registre formal, el qual xocava molt sovint amb els usos de la llengua oral;

b) els contactes amb els intel·lectuals castellans de fora del país o amb els que a l'interior desenvoluparen l'activitat literària en castellà, com ara els germans José Agustín, Juan i Luis Goytisolo, Jaime Gil de Biedma, Carlos Barral o Alfonso Costafreda, que tenien reciprocitat en les col·laboracions en castellà a la revista *Destino* d'escriptors catalans com Josep Pla, Josep Maria de Sagarra, Joan Oliver, Josep Maria Espinàs o Joan Fuster;

c) la dificultat de trobar una temàtica, una estètica i una veu pròpies, que permetessin als escriptors, dins els límits imposats per la censura, de parlar d'una manera versemblant dels problemes que afectaven la societat de l'època.

Tres aspectes interdependents que eren conseqüència del tràngol de la guerra i que es llegarien a les generacions posteriors. El problema de la llengua literària resultarà el més significatiu i debatut.

En efecte, interrompuda l'estandardització que durant la preguerra s'havia canalitzat per mitjà de l'ensenyament, l'ús institucional, l'alta literatura, els gèneres menors i el consum de premsa, els escriptors catalans havien de trobar un estil de llengua ajustat a la tradició normativa del fabrisme, que fos alhora natural i no provoqués el rebuig del lector.

Cal dir que el clima opressiu de la dictadura afavorí entre alguns gramàtics i correctors lingüístics un cert gremialisme i un excés de zel en la custòdia de la normativa, de la qual feren una aplicació poc flexible.

A partir del 1951, el franquisme assuaví el grau de persecució política amb "nuevas normas sobre idiomas regionales".

Vegeu també

Com veurem en el mòdul "L'evolució formal del català contemporani", aquesta actitud provocà alguna polèmica, avançats els anys seixanta, entre els partidaris del purisme idiomàtic i els qui reclamaven una llibertat formal més gran en la creació de llengua viva.

S'autoritza l'edició d'obres originals i de traduccions anteriors al 1936. A més es permeté l'exhibició de l'obra del *Diccionari català-valencià-balear* a Barcelona i València (1951) i a Palma de Mallorca (1952) i la publicació de gramàtiques normatives, com les de Manuel Sanchis Guarner (1950), Carles Salvador (1951) i la pòstuma de Pompeu Fabra (1956), de les gramàtiques històriques d'Antoni Badia i Margarit (1951) i de Francesc de Borja Moll (1952), ambdues en castellà, d'estudis de divulgació lingüística i la reedició del *Diccionari general de la llengua catalana* (1954), que Fabra havia donat a conèixer el 1932.

Més important que donar una relació incompleta dels textos poètics, narratius o teatrals publicats fins al 1962 és de destacar, pel valor simbòlic del fet, que des de mitjan dècada dels cinquanta la tolerància relativa s'amplià a la publicació de literatura d'idees i al memorialisme, proscrius en la primera postguerra.

Dins aquests gèneres cal destacar l'obra d'Agustí Calvet, *Gaziel* (1884-1964), un dels periodistes més llegits a Espanya des de la Primera Guerra Mundial, i dos textos essencials en la trajectòria moderna de l'assaig com *Notícia de Catalunya* (1954), del malaguanyat Jaume Vicens Vives (1910-1960) i *El descrèdit de la realitat* (1955), de Joan Fuster (1922-1992), que ja s'havia donat a conèixer com a poeta.

3) 1962-1977: obertura i fonamentació d'una literatura moderna

El desenvolupament socioeconòmic dels anys seixanta i primers dels setanta es reflectí quant a la cultura escrita en català en el següent:

- a) l'increment de la producció i el consum de lletra impresa, tant pel que fa a llibres com a premsa periòdica;
- b) la importància de la cultura escrita, particularment de la premsa periòdica, en la formació d'opinió pública i en la gestació de la democràcia;
- c) la diversificació de l'oferta editorial i periodística, que si bé està encara en una clara situació minoritària i minoritzada, s'acosta més en grau d'exigència estètica, qualitat formal i especialització als nivells de la comunicació escrita en les principals llengües de l'entorn occidental.

A més, en la literatura catalana dels anys seixanta i setanta es constaten unes tendències que s'afermaran amb posterioritat; aquestes tendències són les següents:

- a) L'aportació creixent de les regions perifèriques del domini lingüístic, a diferència del que s'esdevenia des de final del segle XIX, en què predominaven els escriptors que tenien com a pròpia la varietat central.
- b) La integració de la dona en la creació literària.
- c) La diversificació dels productes literaris i el conreu de gèneres i subgèneres pràcticament inèdits en la tradició literària catalana.
- d) La permeabilitat als corrents literaris universals, gràcies a una intensa activitat traductora, que continua la tasca de Carles Riba, Josep Maria de Sagarra, Marià Manent i Josep Carner, entre d'altres.

L'any 1962, s'autoritzen les traduccions al català d'autors contemporanis, s'enllesteix l'edició dels deu volums del *Diccionari català-valencià-balear*, l'editorial Club dels Novel·listes treu a la llum *La plaça del Diamant*, de Mercè Rodoreda, i l'editorial Edicions 62 inicia les seues publicacions amb *Nosaltres els valencians*, de Joan Fuster, en què l'assagista de Sueca sintetitza les bases doctrinàries que inspiraran el valencianisme cultural i polític d'inspiració catalanista.

La mort de Franco desfermà una notable activitat politicoideològica i cultural, fruit de la qual fou la convocatòria pel Col·legi d'Advocats de Barcelona del Congrés de Cultura Catalana (1975-1977), amb l'objectiu de fer un balanç crític per sectors de la vida social i cultural i proposar-hi unes línies d'actuació futura. En conjunt, la producció de llibres en català creixé notablement: de cent vuitanta-tres títols publicats el 1960 s'ultrapassà amb escreix el miler el 1977.

L'efervescència d'aquest període es pot constatar igualment en la cultura escrita. Com la resta dels llenguatges artístics, la literatura catalana recollia el desig de llibertat d'una societat en transformació, que, tret de l'activisme polític, havia superat la clandestinitat. Aquesta funció crítica de la literatura en català era compartida pels escriptors que a Catalunya escrivien en castellà: el grup poètic de l'anomenada *Escola de Barcelona*, amb els escriptors esmentats en l'etapa anterior, i de més joves, com Manuel Vázquez Montalbán, Juan Marsé, a més dels crítics (Josep Maria Castellet) i filòsofs (Manuel Sacristán).

Però els contactes no es limitaven a la cultura veïna. El 1963 s'iniciava a Edicions 62 amb el títol "La Cua de Palla" una col·lecció de novel·la negra dirigida per Manuel de Pedrolo. Fins al 1970 s'hi publicaren una setantena de traduccions de l'anglès de clàssics del gènere (Hammet, Chandler, Fleming, Le Carré, Macdonald, etc.), al costat d'obres del mateix Pedrolo. Aquestes traduccions, que buscaven més l'eficàcia expressiva que l'elaboració literària, constituïen una resposta pràctica als reptes de l'incipient mercat literari en català. Aquest es nodria d'una oferta molt significativa en què coexistien diverses generacions.

Morts Riba (1959) i Sagarra (1961), dels escriptors que iniciaren la carrera literària abans de la guerra continuaven produint en aquest període narradors com Joan Puig i Ferrater, Josep Pla, Llorenç Villalonga, Xavier Benguerel, Avel·lí Artís Gener, Mercè Rodoreda i Pere Calders, a més dels poetes Josep Carner, Josep Vicenç Foix, Salvador Espriu i Joan Oliver, *Pere Quart*, entre d'altres.

Dels qui s'havien iniciat durant la postguerra cal destacar-ne els següents:

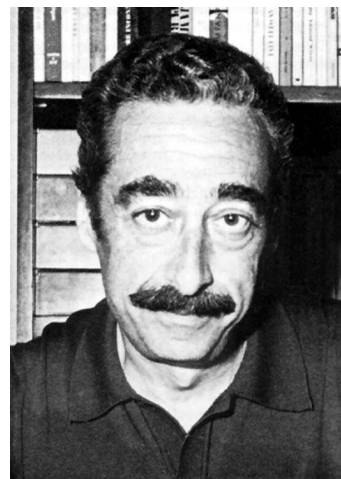
a) En narrativa, els catalans Joan Sales, Manuel de Pedrolo, Sebastià Juan Arbó, Maria Aurèlia Capmany, Teresa Pàmies, Joan Perucho i el valencià Enric Valor.

b) En la creació poètica, els principatins Josep Palau i Fabre, Joan Brossa, Gabriel Ferrater, Jordi Sarsanedas i Miquel Martí i Pol; els baleàrics Blai Bonet, Marià Villangómez, Josep Maria Llompart i Jaume Vidal i Alcover, i els valencians Joan Valls Jordà i Vicent Andrés Estellés.

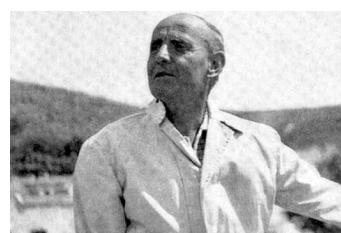
c) En la crítica literària, la literatura d'idees i l'assaig pròpiament dit el barceloní Joaquim Molas, el lleidatà Josep Vallverdú i el valencià Joan Fuster.

A partir dels anys setanta es donen a conèixer o es consoliden narradors més joves com els barcelonins Terenci Moix, Montserrat Roig, Robert Saladrigas, Jaume Fuster i Quim Monzó, els mallorquins Baltasar Porcel, Miquel Àngel Riera, Maria Antònia Oliver i Carme Riera, i els valencians Isabel-Clara Simó i Joan Francesc Mira, i poetes com Francesc Parcerisas, Francesc Vallverdú i Pere Gimferrer.

En el terreny de les publicacions periòdiques, cal destacar la flexibilització del control polític que representà la Llei de premsa, del 1966, patrocinada pel ministre d'Informació i Turisme Manuel Fraga Iribarne.

Manuel de Pedrolo

Josep Vicenç Foix

Vegeu també

Més important que assajar una relació per força incompleta de la nòmina d'autors és remarcar la insuficiència dels estudis sobre la significació lingüística i sociolingüística d'aquest cabal de literatura, sobre la qual insistirem en el mòdul "La situació actual de la comunitat lingüística catalana".

Això afavorí l'aparició de publicacions en castellà d'àmbit estatal o regional molt crítiques amb el règim, alhora que apareixien revistes en català d'orientació catalanista, que no es limitaven a l'àmbit de la crítica cultural: el setmanari *Tele-estel* (1966-1970), molt rigorós, per bé que no connectà prou bé amb els lectors, i *Oriflama*, s'editaven a Barcelona; *Presència*, a Girona; *Canigó* (1969-1979), a Figueres; *Gorg* (1969-1972), a València.

La degana de les revistes culturals era la prestigiosa *Serra d'Or*, publicada des del 1959, que per la pluralitat de col·laboradors i temes i pel rigor amb què exercia la crítica esdevingué la referència per a unes altres publicacions semblants, com ara *Lluc* a Mallorca i *Saó* al País Valencià.

Al costat d'aquestes capçaleres caldria fer esment de la premsa clandestina de les forces polítiques i sindicals de l'oposició antifranquista, de les revistes especialitzades d'àmbit universitari, com ara *Els Marges* (1974), de crítica cultural i literària, i de la multitud de publicacions menors, editades en català íntegrament o parcialment, i vinculades a corporacions o col·legis professionals, a la jerarquia eclesiàstica o a les associacions cristianes de base, a entitats socioculturals (ateneus, biblioteques, colles sardanistes, agrupacions excursionistes, cant coral, bandes de música, etc.) esportives o recreatives (clubs d'esplai, entitats festives, etc.), instàncies totes aquestes que contribuïren a la formació d'un sentit crític reivindicatiu i a la cohesió del catalanisme cívic.

No cal dir que tota la premsa es feia en castellà, amb una certa diversificació entre diaris d'informació general, esportiva i premsa sensacionalista (*El Caso*) i sota l'hegemonia de la "premsa del Movimiento".

Tret de *La Vanguardia*, rebatejada després de la guerra com *La Vanguardia Española*, que tirava dos-cents mil exemplars, i del conservador *Las Provincias*, el rotatiu històric de la ciutat de València, els tiratges de la premsa local produïda en l'àrea catalanoparlant eren baixos i acusaven una notable pobresa ideològica, tipogràfica i material. Era una premsa que es movia entre la docilitat sucursalista i l'esforç per insinuar entre línies una certa crítica al discurs oficial.

La premsa en català hagué d'esperar fins al 23 d'abril del 1976, en què amb el suport de l'accionariat popular i devora trenta mil subscriptors, aparegué el diari *Avui*, els tiratges del qual depassaren els cent mil exemplars durant els tres primers mesos.

Índexs de lectura

Els índexs de lectura de premsa diària a l'inici dels anys setanta eren entorn de setanta exemplars per cada mil habitants a Catalunya i a penes quaranta al País Valencià, lluny del mínim fixat per la Unesco com a indicador d'un desenvolupament cultural acceptable (cent exemplars).

4) 1977-1983: crisi dels models culturals i ampliació del mercat

El període de transició política a la democràcia fou força expansiu per a la comunicació escrita en llengua catalana, si bé s'inscriu en un context mundial de crisi i redefinició dels models culturals, les conseqüències de la qual es deixaran sentir aviat.

El nou ordre polític atorgava uns fonaments institucionals a la producció i transmissió cultural en català, que esdevenia llengua de dret i objecte i vehicle d'ensenyament. Però això es produïa en un moment en què la tecnologia de la comunicació audiovisual i la incipient digitalització de les informacions disputaven cada vegada més espai públic a la lletra impresa i relativitzaven la capacitat educativa i socialitzadora de l'escola.

En qualsevol cas, els usos literaris en català mostren durant aquest període unes tendències que es poden resumir en els punts següents:

- a) l'aprofundiment de la diversificació temàtica i de gèneres; la permeabilitat als corrents literaris forans i la consciència d'un espai de comunicació literària unitari per a tot el domini lingüístic;
- b) l'aparició de noves infraestructures (editorials, canals de distribució, institucions de foment literari, organitzacions gremials d'escriptors, traductors, correctors, editors i crítics) capaces de constituir un circuit literari adequat a les noves demandes de lectura, motivades per la introducció en el sistema educatiu de l'estudi obligatori de la llengua i la literatura catalanes a principi dels vuitanta;
- c) la descentralització de la vida literària i la discussió sobre el valor de la literatura en la recuperació de l'ús social i en el conjunt de les noves formes de comunicació de massa;
- d) la multiplicació dels repertoris formals, els estils literaris i les formes de concebre el diàleg entre la tradició i la modernitat.

A més d'algunes dades remarcables, com ara el fet que s'enllestís la primera edició de *Gran enciclopèdia catalana* (1977), l'accés del llibre català a una gran part de les llars, de la mà de l'ensenyament, constitueix una fita decisiva en la història de la cultura catalana.

Exemple

El total de títols publicats el 1983 s'acostava als 2.500, dels quals gairebé la meitat eren llibres de text, materials auxiliars per a l'ensenyament o lectures per als diferents nivells del sistema educatiu.

Vegeu també

No és possible esbossar la relació d'autors i obres més importants d'aquesta etapa d'esclat creatiu. Només consignarem que al costat dels que s'han remarcat dins el període anterior apareixen unes noves generacions d'escriptors, la rellevància dels quals ponderarem en el mòdul "La situació actual de la comunitat lingüística catalana".

Durant els anys de la transició es produïren canvis molt importants en la titularitat dels mitjans escrits, en les tècniques de producció, elaboració i difusió de les notícies i en el llenguatge periodístic. Totes aquestes transformacions obeïen a la necessitat de conservar el prestigi social en la creació d'opinió pública, atès l'avanç i el predomini creixent de la televisió i la ràdio. La premsa escrita experimentà una politització notable, i confirmà així el principi que és un quart poder, alhora que incrementava la quantitat i diversitat de la informació.

Les publicacions periòdiques en català es beneficiaren del nou marc polític del període, si bé hagueren de fer front a la competència de l'audiovisual i a l'aparició d'una nova premsa mesocràtica en castellà, amb nous diaris d'implantació estatal, com *Diario 16* (1975), *El País* (1976), o d'àmbit català, com *El Periódico de Cataluña* (1978).

Cap al 1978, el tiratge de l'*Avui* s'havia estabilitzat entre cinquanta mil i seixanta mil exemplars diaris i s'havia iniciat a Catalunya l'aparició d'una premsa comarcal, amb títols tan destacats com *El 9 Nou*, de Vic (1978), *Regió 7*, de Manresa (1978) i *Punt Diari* (1979), de Girona.

Quant a la premsa no diària, cal remarcar la dificultat de consolidar setmanaris d'informació general semblants als que es publiquen en les grans llengües de cultura, i el prestigi que assoliran revistes especialitzades, com *L'Avenç* (1976), de recerca històrica, o *L'Espill* (1979-1992, 1a. època), de crítica cultural, o de divulgació, com *Saó* (1976) i *Catalunya Cristiana* (1979).

3.2. De la cultura crítica al consum cultural

Com hem vist en el mòdul "La llengua catalana en la nova societat de masses" i al llarg d'aquest, l'evolució cultural de les societats occidentals avançades esdevé cada vegada més complexa d'ençà que la Revolució Industrial introduí la serialitat. La reproducció massiva dels objectes culturals, fossin escrits o parlats, impresos sobre suport de paper, enregistrats en discos de pissarra o de vinil i reproduïts analògicament, filmats en cel·luloide i projectats en una pantalla o transformats en ones reconvertides en so i imatge, capgirà la manera d'entendre la comunicació lingüística.

Fenòmens com la manipulació col·lectiva, l'homogeneïtzació de consciències, sensibilitats i formes de parla o l'abandó d'una llengua, substituïda per una altra que s'aprèn de manera gairebé inadvertida, si bé no eren del tot nous, abans no s'havien pogut produir a escala massiva.

Una història social del català ha de considerar que la cultura escrita constitueix només una part del conjunt de la producció cultural que registrà sota el franquisme, règim per als fonaments ideològics del qual eren molt més importants les formes i els continguts de la comunicació de masses. No és estrany, doncs, l'interès dels dirigents de la dictadura en el control dels grans mitjans audiovisuals del segle XX: el cinema, la ràdio i la televisió.

Els continguts que el franquisme s'esforçà a difondre-hi es podrien agrupar en els quatre grans blocs següents:

- 1) la relectura del passat com a legitimació de l'Espanya imperial "una, grande y libre";
- 2) l'explotació d'una imatge tòpica i reduccionista de la cultura hispànica, centrada en els estereotips de la tauromàquia i la cançó espanyola;
- 3) l'espectacle conformista i escassament crític: la comèdia amable, el melodrama sentimental, els gèneres musicals i de varietats, etc.; i
- 4) l'estímul de l'emotivitat primària en detriment del raciocini, mitjançant el sensacionalisme de la crònica negra o la transferència sublimatòria de la competició esportiva, i singularment del futbol.

Dins el clima de persecució i marginació, es pot entendre que la cultura que es concebia i s'expressava en català no tingués recursos alternatius i que hagués d'assumir o adaptar els patrons que el franquisme imposava. Aquest condicionant es presta a diverses interpretacions culturals i sociolingüístiques, amb un balanç que no convé simplificar.

Exemple

La percepció que el FC Barcelona representava molt més que un simple club esportiu compensava simbòlicament l'absència d'estructures polítiques per a l'afirmació de la catalanitat, si bé aquesta era força difusa i no s'associava exclusivament a la defensa de la llengua catalana. Però també es pot analitzar com una expressió hipertrofiada de la dependència cultural, per tal com superposava l'àmbit polític, el territori de l'Espanya unitària, a l'esportiu, alhora que distreia energies creatives d'unes altres parcel·les de la vida col·lectiva i la producció simbòlica. Menys problemàtic resulta identificar el teatre representat en català i el fenomen de la Nova Cançó com a exponents clars i efectius de la resistència antifranquista, centrada en els valors identitaris.

3.2.1. El teatre català

El teatre català constituïa per a les autoritats franquistes una perillosa tribuna pública en què es podien projectar els conflictes socials i culturals en la llengua del país. Per això fou objecte d'una persecució especial i no se n'autoritza la representació pública fins a l'any 1954, amb *La ferida lluminosa*, de Josep Maria de Sagarra.

El teatre convencional en castellà capitalitzà durant dècades l'oferta dramàtica arreu del domini lingüístic català, amb una diversificació de gèneres que anava de les varietats a l'alta comèdia i els clàssics de la tradició dramàtica espanyola o universal.

En la segona meitat dels cinquanta i durant els seixanta es produeix la renovació escènica, amb textos d'escriptors dramàtics ja consagrats (Joan Oliver, Salvador Espriu, Maria Aurèlia Capmany) o d'autors més joves (Feliu Formosa, Xavier Romeu, Josep Maria Benet i Jornet, etc.). Apareixen noves promocions d'actors formats en l'Agrupació Dramàtica de Barcelona (1955-1963) i l'Escola d'Art Dramàtic Adrià Gual, creada el 1960 per Ricard Salvat i Maria Aurèlia Capmany, i, a més, es renova la dramaturgia, sota l'influx de les teories de Stanislawski, Artaud, Brecht o Grotowski.

A la primera dels setanta apareixen grups de teatre independent a Catalunya (Capsa, Els Joglars, etc.) i al País Valencià (El Rotgle, Pluja Teatre, Carnestoltes, etc.) i nous autors dramàtics, com els valencians Rodolf i Josep Lluís Sirera o Manuel Molins, que juntament amb autors més veterans (Benet i Jornet, Salvat, etc.) plantegen un nou teatre reivindicatiu, superador del drama èpic dels seixanta.

La transició a la democràcia accentuarà la crisi estètica de l'historicisme i, en general, del teatre de text. Entre la fi dels setanta i els primers dels vuitanta, apareixen noves companyies (Els Comediants, Dagoll-Dagom, etc.) i creix en diferents ciutats de l'àrea catalanoparlant el nombre d'espais que, com el Teatre Lliure o el Festival Grec a Barcelona, amplien l'oferta teatral. Aquesta es veurà constreta d'ençà dels anys vuitanta a competir fortament amb l'audiovisual per la conservació d'un públic propi.

3.2.2. La Nova Cançó

La influència dels cantants francesos o americans, que sintetitzaven la cançó tradicional, els nous corrents musicals i la reflexió civico-política, inspirà un nombrós grup de músics de tota l'àrea catalanoparlant. A la fi del 1961 Josep Maria Espinàs, Miquel Porter Moix i Remei Margarit impulsaren la creació del grup Els Setze Jutges, d'on sortirien alguns cantants que posteriorment seguirien trajectòries diferenciades: entre d'altres, els catalans Francesc Pi de la Serra, Enric Barbat, Guillermina Motta, Joan Manuel Serrat i Lluís Llach, a més de la mallorquina Maria del Mar Bonet. També s'hi vinculà inicialment el valencià Raimon. Més tard aparegué el Grup Folk de Barcelona (1967-1969), integrat per Pau Riba, Jaume Sisa, Oriol Tramvia i Xesco Boix.

La nòmina de veus de la Nova Cançó s'hauria de completar en les tres dècades següents amb les aportacions de principatins com Núria Feliu, Xavier Ribalta, Pere Tàpies, Joan Isaac, Marina Rossell i el popularíssim conjunt La Trinca; de valencians com Ovidi Montllor, Lluís Miquel, Joan Amèric i el grup Al Tall,

Salvador Espriu

Lectura complementària

Si voleu ampliar la informació sobre el moviment de la Nova Cançó, consulteu la referència següent:

Llorenç Soldevila i Balart (1993). *La Nova Cançó (1958-1987). Balanç d'una acció cultural*. Argentona: L'Aixernador.

sorgit el 1975, entre d'altres; i dels baleàrics Guillem d'Efak, Tomeu Penya, Toni Morlà o el grup eivissenc UC. També sorgiren cantants catalans a la Catalunya del Nord (Teresa Rebull) i a l'Alguer (Pinó Piras).

Comptat i debatut, la importància de la Nova Cançó rau en el fet que expressà en un llenguatge popular i accessible els desitjos de transformació democràtica, renovació cultural i redreçament idiomàtic que bagaven arreu de les terres de llengua catalana a les acaballes del franquisme i durant la transició.

Fins que no s'engegà la descentralització administrativa i el català ocupà espais de comunicació que li havien estat restringits en el passat, les veus de la cançó constituïren gairebé l'únic referent d'ús públic de la llengua pròpia per a una comunitat lingüística que es debatia entre la creació de cultura crítica i el consum de productes massius.

3.3. Els mitjans audiovisuals

Un dels reptes de la cultura catalana a la sortida de la dictadura era superar la dependència tecnològica i informativa respecte d'un estat monolingüe que es mostrava incapaç de trencar la inèrcia substitutiva o de donar resposta a la demanda popular de comunicació social en la llengua pròpia. Examinem tot seguit el panorama de la comunicació mediàtica a l'acabament del període que ens ocupa.

3.3.1. La ràdio

La ràdio constituí, per la seva assequibilitat, versatilitat i immediatesa, el mitjà de control i adoctrinament social més eficaç de què disposà el franquisme fins ben entrada la dècada dels setanta.

Cap al 1970, totes les emissores importants eren d'abast estatal, sia de titularitat pública o de les grans cadenes privades. Amb l'extensió massiva de la televisió, la ràdio experimentà un cert decandiment, però a final dels setanta, el protagonisme de la política, les millores tecnològiques, la diversificació de l'oferta i l'aparició de professionals molt populars restituïren els nivells d'audiència i prestigi social.

Durant els anys setanta s'havien fet algunes emissions en català: Salvador Escamilla n'havia estat protagonista a Ràdio Barcelona amb el programa *Radioscope*. El 1974 comença l'emissió a Radio Nacional de España (RNE) de Barcelona de *Parlem-ne*, el primer programa d'actualitat en català i a Ràdio Peninsular de València, emissora comercial d'RNE, s'inicia *De dalt a baix*, primer programa emès al País Valencià en llengua catalana. A partir del 1976, Ràdio 4, emissora

en FM d'RNE, començà les emissions en català i a Ràdio Barcelona, integrada en la Cadena SER (Sociedad Española de Radiodifusión), Joaquim Maria Puyal inicià les retransmissions de futbol en català. A partir del 1979, es produeix un esclat d'emissores municipals i de ràdios lliures i el 1983 comença la radiodifusió pública, amb les emissions de Catalunya Ràdio i Ràdio Associació de Catalunya, integrades en la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió.

3.3.2. La televisió

La televisió és sense dubte el mitjà de masses que ha contribuït més a transformar la vida social quant als costums, els valors, les actituds i les pautes de conducta lingüística. Per això ha estat l'instrument de comunicació més estimat pels dirigents del franquisme i per tots els governants posteriors: aquell en què s'ha xifrat la màxima eficàcia dissuasiva, el més controlat i alhora, paradoxalment, el més imprevisible en els efectes polítics.

Arribada de la televisió

Concebudes com un monopoli d'estat, les emissions de televisió començaren a funcionar a Espanya el 1956. A Barcelona i el seu entorn arribaren el febrer del 1959 i tres anys després al País Valencià i a les Balears. Si a la primeria dels seixanta el nombre de telespectadors era escàs, cap al 1964 els receptors de les tres grans regions de l'àrea lingüística depassaven els set-cents mil.

El 1964 s'iniciava l'emissió mensual de representacions dramàtiques en català amb el títol *Teatro catalán* i d'una segona emissió mensual amb l'equívoc títol llatí de *Mare nostrum*. Del 1973 data l'aparició en pantalla del programa *Giravolt*. El 1974 es crearen els centres regionals de Televisión Española, que iniciaren una programació pròpia en castellà, si bé incloïa intervencions o espais en llengua catalana, alguns de gran prestigi. Al País Valencià, Aitana, el centre regional de televisió, inicià el 1976 les emissions, que alternaven l'ús del castellà i el català.

Cap al 1980 el pes comunicatiu de la televisió en l'àmbit català era similar al d'altres països de l'entorn europeu, com prova el fet que en un percentatge significatiu hi hagués més d'un aparell receptor per família. Estèticament i ideològicament, la televisió dels primers anys vuitanta heretava els principis del franquisme sota la façana de la democràcia. A més, tenia un impacte ben negatiu sobre el llegat tradicional i la cultura impresa, a més de ser l'instrument social que simbolitzava més bé la unitat política de l'Estat.

Entre altres principis interioritzats pels usuaris, la televisió perpetuava la distribució diglòssica de llengües i funcions. S'hi pressuposava que només el castellà era la llengua adequada per als informatius, les pel·lícules i, en general, per a tots els programes d'un cert grau intel·lectual. Per contrast, el català es reservava a alguna expansió culturalista i al reflex de les opinions del carrer.

La creació de la televisió pública a Catalunya derivà del desplegament autonòmic i del consens entre les forces polítiques. El 10 de setembre del 1983 inicià les emissions íntegrament en català la Televisió de Catalunya-TV3; aques-

tes emissions arribaren primer a l'àrea de Barcelona i progressivament a tot el Principat. La implantació de la televisió autonòmica hagué de vèncer els prejudicis apuntats, ampliant la versemblança comunicativa i desenvolupant un llenguatge televisiu per al qual gairebé no hi havia antecedents.

3.3.3. El cinema

El cinema, que havia estat la primera forma de comunicació de massa del segle XX ja que reunia el poder persuasiu de la imatge i el llenguatge verbal, sobreimpres o parlat, hagué de competir després de la segona gran guerra amb l'eficàcia de la ràdio i, sobretot, de la televisió. El règim franquista se serví del cinema com a eina de propaganda i adoctrinament ideològic i no sols impedí que s'hi utilitzés el català, sinó que mantingué fins als anys setanta l'obligació de doblar al castellà les pel·lícules estrangeres.

En els anys seixanta i setanta s'iniciaren en la indústria cinematogràfica en castellà un grup de cineastes catalans (Vicente Aranda, Pere Portabella, Francesc Bellmunt, Gonzalo Herralde, Francesc Betriu, etc.), que han continuat fent aportacions notables al cinema hispànic, de vegades amb pel·lícules en català.

D'altra banda, la naturalesa política del franquisme i la precarietat de la indústria cinematogràfica espanyola, en crisi profunda al principi dels setanta pel predomini del cinema nord-americà, impediè somniar en l'eventualitat d'un cinema en català fins que no caigués la dictadura. El revifament relatiu de la indústria del cinema català no es produirà fins ben entrada la dècada dels vuitanta.

Cinema històric en català

El 1976 Antoni Ribas estrena *La ciutat cremada*, exponent d'un cinema de revisió històrica que ha sovintejat després en el minso panorama cinematogràfic català, amb títols com *Companyys, procés a Catalunya* (1979), de Josep Maria Forn.

4. Els desequilibris territorials i el reconeixement limitat dels drets lingüístics

A l'Estat espanyol, les peculiaritats de la transició política es resolgueren en el pla sociolingüístic de manera ben desigual en cada territori. Si a Catalunya, el superior desenvolupament econòmic, polític i cultural es traduí en una reivindicació lingüística, ni que fos amb drets restringits, a les Illes Balears el programa reivindicatiu acusà retards i insuficiències importants i al País Valencià patí el llast del secessionisme anticatalanista, en l'anomenada *batalla de València*, conflicte local que revisarem més tard.

La transició a la democràcia formal representà el reconeixement limitat dels drets lingüístics de la comunitat catalanoparlant i la possibilitat d'ampliar-ne l'espai social efectiu, sobretot mitjançant el suport institucional i la presència als mitjans de comunicació de massa; incrementà el grau d'autoconsciència i de coneixement interregional. Per contra, no s'hi aconseguí posar els fonaments d'un espai unitari d'actuació política i d'informació compartida, i els desequilibris socioculturals entre els territoris de parla catalana encara s'agrejaren.

4.1. Els nous marcs legals i les dinàmiques sociolingüístiques

La Constitució espanyola del 1978 tracta amb una calculada ambigüïtat la realitat plurilingüe de l'Estat.

Només esmenta explícitament el "castellà", que, d'acord amb l'article 3, és la "llengua espanyola oficial" i el coneixement de la qual és un dret i un deure per a tots els ciutadans de l'Estat. El mateix article al·ludeix a l'existència d'altres "llengües espanyoles", que podran ser cooficials en les comunitats autònomes on són pròpies, si així ho disposen els respectius estatuts d'autonomia, i d'altres "modalitats lingüístiques", que han de ser respectades i protegides, però sense dir expressament quantes ni quines són.

L'omissió onomàstica empara així tant el caràcter subsidiari de les altres llengües i modalitats com la seva eventual indefinició identitària.

Malgrat la insuficiència jurídica, la norma constitucional permeté que el català tornés a ser llengua oficial a la major part del seu domini lingüístic.

En efecte, els estatuts de Catalunya (1979), del País Valencià (1982) i de les Illes Balears (1983) consagren aquesta oficialitat, mentre que l'Estatut d'Aragó (1983) es limita a reconèixer que "les diverses modalitats lingüístiques d'Aragó fruïran de protecció com a elements integrants del seu patrimoni cultural i històric". En canvi, l'Estatut de Múrcia ignora el caràcter catalanoparlant de la zona del Carxe. Fora de l'Estat espanyol, tret d'Andorra, on mai no ha deixat de ser oficial, el català no gaudia encara de cap mena de sanció legal.

Els tres estatuts esmentats reconeixen directament o indirectament que el català –denominat oficialment *valencià* a l'estatut valencià– és la llengua pròpia dels seus respectius territoris.

Entre les ambigüitats i restriccions de l'estatut valencià podríem citar no sols la indefinició del sintagma "idioma valencià" i de l'àrea territorial que ocupa, sinó també l'absència d'un reconeixement clar del principi d'igualtat entre les dues llengües oficials. A la Franja d'Aragó⁷, malgrat l'anomia ja al·ludida, el català manté en aquest període una gran vitalitat, però els seus parlants posseeixen un sentiment diglòssic tan fort que tendeixen a acceptar com a denominació de la seva llengua el qualificatiu de *xapurriau* amb què solen designar-la la resta d'aragonesos. D'altra banda, es defuig el nom de *català*, que s'identifica amb el català central, i se sol recórrer a la denominació del dialecte local: *fragatí*, *ribagorçà*, etcètera.

Als darrers anys del franquisme sorgí a la Franja un tímid moviment reivindicatiu de la llengua, que es traduí en la constitució d'algunes associacions culturals de defensa de l'idioma, la publicació de llibres i articles en revistes i l'organització de classes a l'escola, sovint per iniciativa dels ajuntaments i, a vegades, amb l'oposició dels mestres.

A la Catalunya del Nord i a l'Alguer s'aplicaren, bé que amb resultats molt pobres, la Llei Deixonne⁸ (1951) i un decret del Govern autònom sard (1973), respectivament, que regulaven la presència escolar de les llengües "regionals" a l'ensenyament primari i secundari fora de l'horari escolar i sempre amb caràcter opcional.

La política de francesització a la Catalunya del Nord –facilitada per un intens comerç agrícola amb París fins a la crisi provocada per la creació del mercat comú– ha estat tan eficaç que el català ha quedat reduït a la condició de llengua rural de les generacions adultes.

⁽⁷⁾ Parla català gairebé el 90% de la població total, que frega els cinquanta mil habitants.

⁽⁸⁾ Fou complementada per una circular del Ministeri d'Instrucció Pública francès (1982) per la qual s'establia que l'estudi de les llengües i cultures regionals formarien part dels programes escolars als respectius territoris.

A la ràpida disminució del català, iniciada després de la Primera Guerra Mundial i accentuada després de la Segona, especialment entre el 1945 i el 1955, han contribuït decisivament la cristal·lització d'un patriotisme francès i, sobretot, l'emigració del jovent i la immigració de gent jubilada i repatriats d'Algèria.

Si l'aïllament geogràfic de l'Alguer afavorí fins a la Segona Guerra Mundial la conservació del català, la concessió de l'autonomia administrativa a Sardenya (1948), que afavoria la integració en la nova república democràtica, la immigració italiana i de la resta de l'illa, la millora de les comunicacions, l'acció dels *mass media*, el turisme i les relacions comercials són factors que, a partir dels anys seixanta, accentuaren el procés d'italianització.

Aquest procés s'havia iniciat el 1863, amb la introducció obligatòria de l'ensenyament en italià, que fins en aquesta dècada no havia estat prou eficaç. D'altra banda, cal remarcar que l'activitat cultural en català es reprengué a l'Alguer d'ençà del 1946. S'hi ressuscità l'entitat La Palmavera i aparegueren alguns escriptors que, a partir del 1960, coincidint amb un històric viatge d'escriptors catalans i amb l'organització dels Jocs Florals de l'exili l'any 1961, intensificaren els vincles amb el Principat.

Durant els anys setanta sorgiren els primers escriptors algueresos (Pasqual Scanu, Francesc Manunta, Rafael Catardi, etc.) amb una obra literària madura, en poesia o en prosa, i lligada a les inquietuds estètiques de l'època.

4.2. Les servituds de la transició a la democràcia a l'Estat espanyol

Al llarg dels apartats precedents hem al·ludit a les relacions difícilment destriables que en tot moment s'estableixen entre els repertoris formals de la llengua, els àmbits de comunicació en què s'apliquen i les mentalitats o formes de consciència lingüística que sustenten i aglutinen la comunitat de parla.

D'altra banda, en repassar les principals línies històriques del període 1939-1983 hem al·ludit a les "hipoteques" que el franquisme llegà a una restauració democràtica gestada des de l'interior de la mateixa dictadura. Tot seguit sintetitzarem els problemes més importants que condicionaran l'evolució del català en els anys de la transició i en les dues dècades posteriors. Els formularem en termes de polèmiques socials o debats públics, atès que es tracta de fenòmens actuals, que ni de bon tros es poden considerar clausurats. Mirarem de delimitar sintèticament les dades factuais i la controvèrsia que se'n deriva.

Es pot acceptar de manera convencional que en els anys immediatament posteriors a la mort de Franco quedaven definits els tres grans temes de la història contemporània de la llengua catalana, al si de l'Estat espanyol:

1) Amb relació a les formes, el gran debat públic se suscita per l'accés del català a les instàncies de Govern, als mitjans audiovisuals, a l'ensenyament i, amb reserves, a la literatura de massa, circumstància que planteja la necessitat de definir uns models de llengua aptes per a la comunicació formal en aquests àmbits, a partir de la normativització encetada per Fabra i prosseguida en estudis gramaticals i lingüístics posteriors al mestre.

2) Amb relació als usos, la qüestió central és la vitalitat del català i el diagnòstic sobre el seu futur, que es plantegen arran de l'emergència d'uns poders autònoms capaços de proposar algunes mesures per a la recuperació social de la llengua, dins els límits jurídics del nou estat i de la lògica dels mercats de la comunicació.

3) Amb relació a la consciència lingüística, la majoria de les controvèrsies, quasi sempre lligades al debat polític sobre l'ús, s'han definit entorn de la identitat, sia quant al grau de convicció identitària que fonamenta la cohesió de grup davant les agressions foranes, qüestió recurrent a Catalunya i a les Illes Balears, sia quant a la mateixa naturalesa de la llengua i del nom que la designa, controvèrsia específicament valenciana, que emmascara l'autèntic conflicte lingüístic.

Vegeu també

En el mòdul "La situació actual de la comunitat lingüística catalana" tractarem del debat sobre els models formals i la difusió de la llengua estàndard. Tot seguit aportarem alguns elements a l'estudi dels debats polític i identitàri, l'evolució dels quals reprendrem en el mòdul "L'evolució formal del català contemporani" de l'assignatura. Dins el debat polític ens referirem només als problemes de la immigració i l'ensenyament i reservarem per al mòdul "La situació actual de la comunitat lingüística catalana" les consideracions sobre el marc jurídic i les actuacions polítiques que se'n deriven. Pel que fa al debat identitàri, el cas valencià serà objecte d'atenció especial.

4.3. La integració lingüística dels immigrants i l'ensenyament

Com dèiem en la introducció històrica, entre el 1961 i el 1975 les tres grans regions del domini lingüístic més Andorra experimentaren un creixement real pròxim als tres milions de persones (2.844.466), de les quals només el 46,1% corresponia al creixement natural i l'altre 53,9%, al saldo migratori, xifrat en 1.532.547 persones.

Si bé les xifres són sempre difícils d'establir i no sempre descriuen amb claredat la dinàmica cultural dels moviments migratoris, no hi ha cap dubte que aquest contingent humà ha modificat per força el sistema de la comunicació lingüística en l'àrea catalanoparlant.

Nota

El debat polític sobre la llengua serà, sens dubte, l'eix central de totes les accions i polèmiques sociolingüístiques que se suscitaran arreu del domini lingüístic en les dues darreres dècades del segle XX.

D'altra banda, no es poden menystenir, com hem repetit a bastament, els desequilibris regionals. La resistència antifranquista tingué una distribució desigual al llarg del domini lingüístic, en virtut de les singularitats demogràfiques, socioculturals i polítiques de cada territori. A Catalunya, el teixit industrial atragué un corrent immigratori (987.146 persones) que aviat s'incorporà a la lluita activa contra la dictadura. De fet, el moviment obrer i el catalanisme resistent són les dues forces que convergiran al Principat en l'establiment de la democràcia.

El diàleg entre la immigració i el catalanisme polític no havia tingut gaires ocasions de manifestar-se, en part perquè xocava amb l'oposició del franquisme, interessat a mantenir la societat descohesionada, en part perquè l'aïllament, els recels mutus i la necessitat de mantenir les identitats grupals s'hi resistien.

D'altra banda, com en tots els conflictes socials, la manera de conceptuar els fenòmens anava més enllà del valor de les paraules. La integració dels immigrants es pot entendre de manera favorable, seguint el sentit etimològic primer: íntegre, sencer, no partit; és a dir una sola Catalunya, amb expressions diferents. O bé es pot considerar un terme equívoc, que designa el desarrelament, la submissió i la pèrdua d'identitat cultural dels nouvinguts, realitats que semblen associar-se molt més amb el terme *assimilació*. Tampoc no és fàcil trobar un sentit unànim per a una noció tan relliscosa com identitat.

A part de les aproximacions acadèmiques o testimonials, com *Els altres catalans* (1964), de Francesc Candel, un dels primers textos que tractà el problema fou *La immigració, problema i esperança de Catalunya*⁹ (1976), de Jordi Pujol. El polític conservador hi avançava les directrius del que després seria la seva acció de govern.

⁽⁹⁾Pujol defensava en aquest llibre un postulat que, amb matisos, seria assumit per totes les forces polítiques de centreesquerra de l'àrea catalanoparlant: és català qui viu i treballa a Catalunya, s'hi reconeix com a tal i contribueix al progrés material i cultural del país.

En relació amb la coexistència de dos sistemes lingüístics, Pujol propugnava l'elusió del conflicte cultural i idiomàtic i es plantejava la necessitat d'establir un consens social entorn de la llengua catalana. El català havia de constituir, com a llengua pròpia del país, un valor simbòlic compartit per tota la societat, amb independència de la llengua materna de cada persona, o dels usos lingüístics particulars en l'àmbit de relació interpersonal i familiar.

Es proposava una identitat lingüística única de referència, envers la qual calia atreure tant els naturals del país com els immigrants de primera generació, amb el benentès que les generacions successives de nascuts en territori català ja no es podien conceptuar ben bé com a immigrants, i previsiblement sentirien com a seva la llengua del país.

Com que els mecanismes del mercat de treball i de la comunicació de massa, sotmesos a l'interès monolingüe de l'Estat, amenaçaven la supervivència de la llengua, calia introduir polítiques de "normalització" lingüística que corregissin els desequilibris i asseguressin prou competència lingüística per al conjunt social, sense discriminació d'origen. Aquestes polítiques tenien tres eixos: l'ensenyament, les institucions autòctones i els mitjans de comunicació.

En els anys cinquanta sorgiren iniciatives de formació educativa que eren ben escadusseres, per les precàries condicions que la clandestinitat imposava: cursos de llengua, xerrades o tertúlies d'orientació didàctica, inspirades en part en la figura del pedagog Alexandre Galí (1886-1969), un dels artífexs de la renovació educativa empresa durant la Mancomunitat i la Segona República, que el 1943 havia tornat de l'exili.

Iniciats els seixanta, l'Òmnium Cultural afavorí l'activitat del moviment de mestres Rosa Sensat (1966), nom d'una altra pedagoga insigne del període republicà. Des de les entitats que creà aquest moviment (escoles d'estiu, coordinadores escolars, col·leccions didàctiques, etc.), s'inspirà la renovació pedagògica sota l'influx de les noves teories educatives (Freinet, Freire, Summerhill, etc.), s'aprofitaren les esclatxes que obria la Llei general d'educació, del 1970, i es dissenyà el projecte d'una escola pública catalana. Aquesta encara trigaria a arribar. El 1974, l'Ajuntament de Barcelona rebutjava subvencionar les classes de llengua catalana a les escoles municipals.

El curs 1978-1979, s'introduïa a Catalunya l'ensenyament obligatori del català, la generalització del qual es produí arran de les primeres eleccions autonòmiques (1980). A partir d'aquesta data s'inicia progressivament l'extensió de l'ensenyament integral en català.

Cal dir que, per al moviment de renovació pedagògica, l'esperit del qual impregnà el conjunt del sistema escolar a Catalunya, la resolució del conflicte lingüístic plantejat pel fenomen de la immigració ha estat un objectiu docent prioritari.

La renovació pedagògica lligada a la recuperació cultural i lingüística també és present en les primeres escoles catalanes que a la darrerria dels seixanta aparegueren al País Valencià, les Illes Balears i la Catalunya del Nord.

Al País Valencià, el record de l'escriptor, mestre i gramàtic Carles Salvador (1897-1955) i l'exemple d'altres pedagogs, com el castellanenc Enric Soler i Godes (1903-1993), inspiraren indirectament l'aparició d'iniciatives escolars aïllades, les experiències de les quals revertirien durant la transició en l'escola pública, primer en uns quants centres experimentals i des de gener del 1983

Vegeu també

Ens referim ara només als antecedents del primer eix, ja que l'actuació dels altres dos es tractarà en el mòdul "L'evolució formal del català contemporani", juntament amb el balanç del sistema educatiu.

Lectura complementària

Consulteu el text següent: Joaquim Arenas (1988). *Absència i recuperació de la llengua catalana a l'ensenyament a Catalunya (1970-1983)*. Barcelona: La Llar del Llibre.

en els centres públics d'ensenyament primari i secundari. A Mallorca, cal destacar el valor paradigmàtic d'escoles catalanes com Mata de Jonc (1976) en la gestació de l'ensenyament en llengua pròpia.

Un paper similar tingué, en unes condicions polítiques encara més adverses, l'escola La Bressola (1976) a Perpinyà, primera d'una xarxa que s'estengué a unes altres poblacions de la Catalunya del Nord.

4.4. Els problemes de la identitat lingüística: el cas valencià

En el mòdul introductori de l'assignatura d'Història de la llengua catalana I advertim dels problemes teorico-pràctics que concita la noció de "comunitat lingüística". Un dels bàsics és dilucidar si es poden considerar membres d'una comunitat de llengua aquells parlants que no s'accepten com a tals.

És evident que no es tracta d'una qüestió pròpiament lingüística, sinó d'un conflicte entre l'autopercepció grupal i la perspectiva externa al grup, o, per ser més precisos, en el cas valencià, entre la visió d'uns sectors socials minoritaris, que controlen el poder polític i econòmic, i una altra minoria, composta bàsicament d'intel·lectuals amb una consciència lingüística clara, que aspira a la normalització de la llengua pròpia. Al bell mig hi ha la majoria de la població d'aquest territori, la qual històricament ha afeblit els vincles culturals i afectius amb una àrea cultural i idiomàtica més gran.

Aquest és, doncs, l'esquema formal del conflicte identitari valencià, un conflicte complex, en què se superposen la identitat política i la lingüística, i on conflueixen, entre altres factors, condicionants socioeconòmics, estratègies d'agitació i control polític i estereotips de la psicologia col·lectiva.

El conflicte té les dues cares següents:

1) Un aspecte lingüístic, és a dir, la presentació del valencià com una llengua romànica evolucionada en paral·lel amb el català, però diferent per l'origen i l'evolució, per tal com s'hauria format en el seu territori propi a partir de les parles mossàrabs i no derivaria de la conquesta jaumina, o, en tot cas, s'hauria separat de l'evolució històrica del català del Principat, i també diferent per la mateixa entitat del sistema, per tal com ara se separa del català en fonètica, morfosintaxi i lèxic.

2) Un aspecte polític, és a dir, l'expressió política organitzada de l'anticatalanisme com a bandera política, que se sol justificar en el secessionisme idiomàtic descrit.

Lectura complementària

Vegeu la referència següent:
Lluís V. Aracil (1966). "A Valencian Dilemma / Un dilema valencià". *Identity Magazine* (núm. 24). Cambridge (Massachusetts).

Lectura complementària

Rafael L. Ninyoles (1969). *Conflicte lingüístic valencià. Substitució lingüística i ideologies diglòssiques*. València: Tres i Quatre.

No cal insistir en el descàrrec filològic de les idees secessionistes, que han tergiversat interessadament les manifestacions seculares del particularisme onomàstic valencià, traient-les dels contextos històrics en què s'originaren. El secessionisme lingüístic valencià contemporani no es pot entendre com una conseqüència d'aquesta tradició particularista.

Tampoc no n'hi ha prou per a explicar-lo d'apel·lar als antagonismes socioeconòmics, que es prefiguren quan el desenvolupament industrial del Principat s'orienta en la segona meitat del segle XIX envers el proteccionisme aranzelari, en contrast amb els interessos de l'oligarquia agrària valenciana, abocada al lliure canvi per a l'exportació de vins i cítrics.

L'antagonisme podia ser eficient en els anys vint i trenta del segle XX, quan el blasquisme mobilitava la mesocràcia urbana amb l'espantall del catalanisme. Però amb la industrialització accelerada del tardofranquisme i la transició, la interdependència econòmica és total: els mateixos agents de l'anticatalanisme valencià no s'han estat d'intercanviar mercaderies, capitals o propietats amb Catalunya.

L'anticatalanisme secessionista sorgeix a final dels anys seixanta com una estratègia de classe, patrocinada des de les instàncies oficials del franquisme per a neutralitzar l'oposició democràtica de centreesquerra, que assumia, amb matisos, els principis genèrics d'autonomisme i recuperació cultural i lingüística.

En efecte, com que el valencianisme d'inspiració catalanista era un sentiment compartit des de l'extrema esquerra fins a la democràcia cristiana, passant pels partits comunistes i socialistes, el centredreta, aglutinat entorn de la UCD i l'extrema dreta s'hi oposaren obertament. En lloc d'acceptar la unitat idiomàtica i articular una política pròpia, com féu la dreta conservadora a les Balears, utilitzaren la llengua com a argument polític principal i convertiren les diferències dialectals, simbòliques i de cultura material en una barrera artificial infranquejable.

Cal precisar que l'anticatalanisme es localitzava gairebé en exclusiva a la ciutat de València i la seva àrea d'influència, que arrelava sobretot en els sectors menestrals i el funcionariat enyoradís, i que assolí el punt àlgid a primeries dels vuitanta, quan es comença a organitzar en una força electoral, Unió Valenciana, que fins al 1999 ha tingut representació a les Corts Valencianes i fins al 2000 al Congrés de Diputats. Tot i que políticament era minoritari, l'anticatalanisme condicionà la vida social valenciana durant els tres mandats socialistes i el posterior ascens del Partit Popular al Govern de la Generalitat Valenciana.

El secessionisme ha estat i és més un conflicte de símbols (nom, bandera i identitat de la llengua pròpia del país) i de mobilització política que no d'idees, i ha estat alimentat fins al paroxisme pel diari conservador *Las Provincias*, amb l'objectiu d'impedir l'accés de l'esquerra al poder en el moment de la transició política.

Heus ací les bases:

1) La denominació tradicional de *Regne de València* era, i encara és, invocada pels sectors anticatalanistes en contra dels pretesos orígens o de les preteses connotacions catalanistes de la denominació *País Valencià*, tanmateix ja documentada a València el 1699.

2) Com a contrapartida al designador *País Valencià*, l'esquerra hi havia acceptat com a bandera de la nova comunitat autònoma la senyera pròpia de la ciutat de València, que té com a distintiu una corona sobre una franja transversal blava. La dreta anticatalanista defensava aquesta ensenya i rebutjava la senyera històrica de les quatre barres soles, que havia estat assumida per l'esquerra. Per això, en els àmbits progressistes, els partidaris de les posicions anticatalanes siguin designats amb el terme pejoratiu de *blaveros*, mentre que, en els àmbits conservadors, els partidaris de la unitat de la llengua rebin el nom de *catalanistes*, també marcat negativament.

3) Complicava la controvèrsia sobre els símbols, que ha estat coneguda com *la batalla de València*, l'ambivalència del terme *valencià* com a designador de la llengua pròpia del país. De fet, el recurs estatutari al sintagma *idioma valencià* ha permès una lectura secessionista en contra dels qui només hi veuen la denominació tradicional i popular del català propi del País Valencià.

Cal advertir que el secessionisme lingüístic valencià, utilitzat generalment per la dreta per a entrebancar qualsevol projecte de normalització lingüística i cultural, és el conflicte identitari més radicalitzat que es dona al si de la comunitat catalanòfona, però és lluny de ser l'únic.

A Mallorca, una minoria socialment retardatària assajà una mobilització semblant des d'instàncies com el col·lectiu Pep Gonella (1972), el Centro Cultural Mallorquí o l'agitació anticatalanista practicada pel periòdic *El Día / El Día 16 de Baleares*. Tanmateix, el ressò social no és comparable al de la ciutat de València.

Com s'ha apuntat, la dreta insular superà majoritàriament la temptació secessionista, en part per la pressió dels sectors culturals, en part perquè no li calia com a discurs ideològic i electoralista contra l'esquerra, ja que aquella ha controlat ininterrompudament el poder autonòmic fins al 1999, en part perquè

País Valencià i Comunitat Valenciana

Ja s'ha explicat que la denominació *País Valencià*, defensada fonamentalment per l'esquerra, fou substituïda en el debat estatutari a les Corts espanyoles per la de *Comunitat Valenciana*, improvisada aleshores per la dreta, en contra del que s'havia pactat a l'esmentada Assemblea de Parlamentaris.

la pluralitat de denominacions populars de la llengua, segons el gentilici de cada illa, feia inviable la imposició d'un nom comú acceptable per a totes i alternatiu al de *català*, i en part perquè els era més útil el discurs bilingüe, atesa la forta presència d'immigració castellanòfona.

Per tot això plegat, s'aconseguí plasmar en l'Estatut d'autonomia de la "Comunitat Autònoma de les Illes Balears" la denominació de *català*, que ha estalviat a les Illes els problemes del País Valencià.

El reconeixent de la seva catalanitat pels habitants de la Catalunya del Nord els ha evitat el problema onomàstic de la llengua. Aquí el conflicte intern es dona, si de cas, a l'hora de potenciar un dels models lingüístics possibles: el català estàndard oriental, amb unes concessions dialectals mínimes, o el català del Rosselló, amb una tendència convergent respecte a l'estàndard oriental. Un problema semblant es dona també a l'Alguer, però sense qüestionar l'ús de la denominació d'*alguerès*.

A la Franja d'Aragó, la subordinació diglòssica, la manipulació dels sectors dominants d'ideologia espanyolista, la multiseccular falta d'informació sobre la identitat lingüística pròpia, la consciència del contrast entre els parlars locals i l'estàndard oriental, difós pels mitjans de comunicació, i el conflicte entre la catalanitat idiomàtica i l'adscripció politicoadministrativa aragonesa condueixen més aviat a emmascarar els problemes de fons, amb l'afirmació d'uns particularismes comarcals, als quals ens referirem en els mòduls "La situació actual de la comunitat lingüística catalana" i "L'evolució formal del català".

Resum

En aquest període de la història de la llengua catalana s'ha de remarcar els punts següents:

1) El caràcter excepcional del franquisme quant a la persecució acarnissada de la llengua, la cultura i els signes d'identitat de la comunitat catalanoparlant, tot i que la ideologia subjacent és hereva de les actituds que s'inicien amb la Nova Planta, se sistematitzen amb el jacobinisme il·lustrat i es posen en pràctica durant l'època liberal.

2) La naturalesa uniformitzadora i antidemocràtica del règim franquista, que en matèria lingüística representava l'exacerbació dels antecedents glotofàgics, fins a l'extrem d'assajar un lingüicidi virtual contra la comunitat catalanoparlant.

3) La continuïtat del català, malgrat la persecució política i la marginació social, com a llengua de la privacitat i la comunicació oral, capaç de conservar el valor cohesiu i simbòlic per a la majoria dels sectors socials del país, que no sucumbiren a la defecció lingüística patrocinada pel règim, sinó que asseguraren la transmissió intergeneracional del català.

4) La inserció de la mentalitat i la pràctica polítiques del franquisme en el context internacional de la postguerra mundial i de la guerra freda, durant la qual, a més, es desenvoluparen sengles polítiques d'uniformització estatista a la Catalunya francesa i a l'Alguer italià, amb el consegüent avenç de la descatalanització, i es produí el relatiu aïllament de l'enclavament andorrà.

5) L'arribada durant els anys seixanta i primers setanta a les tres regions més grans del domini lingüístic (Catalunya, País Valencià i Illes Balears) de successives onades d'immigració castellanoparlant, que s'integrarà en proporció i intensitat molt desigual, i que transformarà de soca-rel l'estructura demolingüística dels esmentats territoris.

6) L'evolució del franquisme envers posicions de tolerància del "fet català" i la descomposició interna del règim per la concurrència de la renovació generacional, les influències socioculturals foranes, les necessitats del bloc capitalista i la resistència política interior; són factors que permetran, a la mort de Franco, la restauració democràtica i la configuració d'un nou marc legal, molt més favorable al desenvolupament social de la llengua catalana.

7) Les limitacions polítiques, ideològiques, socials i culturals del llegat franquista, que, durant l'anomenada *transició*, coartaren l'ordenament juridico-constitucional del sistema democràtic i legitimaren la coexistència idiomàtica, sense alterar, però, la diglòssia substitutiva i la preeminència inqüestionable del castellà, llengua unitària del nou estat de dret.

8) El manteniment d'una resistència cultural a la dictadura, de caràcter forçosament minoritari, que serví per a conservar la consciència històrica, l'elaboració normativa i el conreu literari imprescindibles perquè, en el context del tardo-franquisme, i sobretot durant el trànsit a la democràcia, es pogués iniciar la reconstrucció de l'espai social de la llengua en les institucions recuperades, l'ensenyament, la cultura escrita i els mitjans audiovisuals.

Activitats

1. Llegiu el llibre de Josep Benet *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*, i:
 - a) comenteu-ne les conclusions,
 - b) elaboreu una llista de situacions socials en què la discriminació de la llengua catalana per raons polítiques encara tingui vigència, i
 - c) anoteu les informacions que puguin aparèixer als mitjans de comunicació sobre el debat polític i historiogràfic suscitat per la relació entre el règim franquista i la llengua catalana.
2. Feu una petita recerca historiogràfica amb persones que hagin patit alguna forma de repressió lingüística sota el franquisme, seguint el mètode de les "històries de vida".
 - a) Busqueu informació teòrica o metodològica sobre aquest tipus de recerca.
 - b) Demaneu a familiars, veïns o coneguts que en fossin testimonis directes quan, on i com foren objecte de prohibicions, sancions, censura o simple reconvençió per part d'algun tipus d'autoritat o de ciutadans addictes al règim.
 - c) Si disposeu de més d'un testimoni biogràfic directe, els podeu transcriure o resumir-ne el contingut.
 - d) Amb la informació reunida, elaboreu un comentari breu, que barregi l'exposició periodística dels fets i la valoració analítica de l'historiador, i sotmeteu-lo a la consideració dels entrevistats per tal de comprovar si s'hi reconeixen.

Exercicis d'autoavaluació

1. Expliqueu de manera sintètica què representà el franquisme per a la llengua catalana.
2. Preciseu com es produí la persecució política de la llengua catalana sota el franquisme.
3. Relacioneu la significació social del franquisme amb els antecedents i conseqüents històrics.
4. Exposeu el nucli doctrinari del franquisme amb relació a la llengua i la cultura.
5. Digueu què era la censura franquista.
6. Justifiqueu com pogué sobreviure el català tot i l'hostilitat inicial de la dictadura franquista.
7. Relateu com es produí l'evolució sociopolítica del franquisme.
8. Enumereu els factors que durant el tardofranquisme contribuïren a conformar un consens social entorn dels drets lingüístics de la comunitat catalanòfona.
9. Justifiqueu per què es produí l'evolució del franquisme a la democràcia sense solució de continuïtat, és a dir, sense ruptura política.
10. Determineu què és i per què sorgeix el conflicte identitari valencià.

Solucionari

Exercicis d'autoavaluació

1. La llengua catalana experimentà entre el 1939 i el 1983 uns canvis extraordinaris, subjectes a l'evolució política de l'Espanya sorgida de la Guerra Civil, en l'estatus jurídic, el marc institucional, l'ús públic efectiu i el desenvolupament formal. Amb la dictadura franquista s'iniciava una persecució política oberta d'una duresa inèdita. Ni la Nova Planta, ni la construcció de l'estat liberal, ni el seu desenvolupament en el context de la societat de masses, inclosa la dictadura de Primo de Rivera, comportaren un grau de fanatisme uniformitzador i intolerant com l'aplicat pel franquisme sobre les terres de parla catalana, fins al punt que alguns historiadors el consideren un intent virtual de genocidi cultural i lingüístic.

2. Deixant de banda la conceptualització política, antropològica o moral del fenomen, resulta difícil sostreure's a l'evidència dels fets. En qualsevol cas, durant el franquisme s'escapçaren de soca-rel pràcticament tots els avenços que el català havia experimentat als àmbits d'ús públic. Correlativament s'hi imposà el castellà com a únic vehicle de comunicació lingüística en l'esfera social i es pretengué eradicar-lo també de la privada. A diferència de les etapes anteriors, la castellanització forçosa no es concentrà en les classes superiors i els estaments instruits, sinó que operà sobre el conjunt de l'estructura social.

3. La virulència amb què el franquisme reaccionà davant "el problema catalán" és indissociable de l'auge dels totalitarismes a l'Europa d'entreguerres, que desembocà en la Segona Guerra Mundial. La Guerra Civil espanyola (1936-1939) fou un preàmbul dels horrors que es generalitzaren entre el 1939 i el 1945 i que, amb seqüeles diverses, reapareixeran al llarg de la segona meitat del segle. I el franquisme fou una de les branques de l'experiència totalitària, que evolucionà de manera peculiar, si bé no cessà en la persecució de la diversitat política, cultural i lingüística. El conflicte mundial, i a escala més petita el franquisme, tingué a més uns efectes perversos per a la història subsegüent. Serví per a experimentar a gran escala mètodes de control i coacció social sobre individus i col·lectivitats. La interiorització de la por, de la renúncia als drets personals o col·lectius esdevingué un fet quotidià sota la dictadura. Això propicià el canvi de llengua, per la pèrdua de la transmissió intergeneracional, fenomen que s'aguditzà al País Valencià.

4. Les preocupacions uniformitzadores del franquisme es concretaven en l'unilingüisme castellà, el nacionalcatolicisme a ultrança, el reduccionisme cultural, el falsejament de la història i l'exaltació folklòrica compensatòria. El nivell intel·lectual era ínfim. Cap a la darrereria dels anys quaranta es començaren a tolerar les manifestacions literàries d'una certa volada. El règim franquista fomentava així un cert conreu del català per a la poesia, gènere sempre minoritari, amb motius paisatgístics o d'exaltació devota. Per contra, recelava dels altres gèneres, sobretot si, com el teatre, tenien una incidència més gran. Una de les obsessions persistents de la censura franquista fou la "meditació catalanista". En un règim en què quasi era delictes l'expressió pública del pensament, que algú s'apliqués a pensar sobre la identitat, la història, la cultura o la llengua catalanes era doblement objecte de persecució i censura.

5. La censura era una forma de repressió més difusa que la prohibició d'ús immediata i dràstica, per bé que s'apliqués igualment a persones i a obres. Difusa i abstracta, perquè prohibia o mutilava productes culturals i, aparentment, no tenia la gravetat de la violència física. Inscrita en la tradició multiseccular de silenciar o retallar el dret d'opinió i l'expressió estètica en qualsevol nivell, la censura franquista contribuï a mantenir l'atmosfera d'hostilitat i oprobri en què la comunitat catalanoparlant subsistí durant dècades.

6. Depurar els polítics, intel·lectuals, funcionaris docents o simplement les persones afectes a la llengua del país; vigilar i castigar les infraccions de la puresa idiomàtica imposada era un procés que, malgrat el procediment sumari, els agents forans i les connivències internes, requeria un control social i polític ingent. Per això no és estrany que, a pesar de la violència repressiva i les represàlies de tota mena, subsistissin grupuscles ben actius a l'interior del país i, sobretot, fora, entre els exiliats, que només en part es repatriaren. Ambdós fronts permeteren de mantenir la memòria històrica i sentimental i la dignitat intel·lectual de les generacions educades en la misèria moral i estètica del franquisme.

7. L'any 1939 ha estat considerat l'"any zero" per a la llengua i la cultura catalanes. La repressió s'instal·là de manera omnímoda en el conjunt del domini català sotmès al franquisme durant els tres primers lustres de la postguerra. Mentrestant, els exiliats llastaven a l'exterior per donar testimoni com a supervivents del tràngol, i a dins el país s'organitzava una resistència minoritària, d'efectes forçosament reduïts. A mitjan dècada dels cinquanta, la necessitat de trencar l'aïllament internacional alleujà la pressió política sobre uns territoris catalanoparlants que foren majoritàriament desafectes al règim. D'altra banda, es recuperava la situació econòmica anterior a la guerra i als anys seixanta s'iniciava un desenvolupament fulgurant que no s'estancaria fins al principi dels anys setanta, coincidint amb la crisi energètica que sacsejava tot el món occidental. L'Espanya tardofranquista havia ingressat definitivament en l'òrbita del capitalisme industrial per la via de la sobreexplotació, la dependència tecnològica

i financera i els desequilibris interregionals. Així, els pobles de llengua catalana es beneficiaren d'una notable allau immigratòria, que arrossegava els dilemes de l'articulació lingüística entre població i territori i reforçava de manera indirecta la castellanització imposada. D'altra banda, el franquisme també havia evolucionat i es prefigurava com un règim que havia de sobreviure a la mort del dictador, esdevinguda el 20 de novembre del 1975.

8. La renovació demogràfica, el desenvolupament econòmic i les influències culturals de l'exterior confluïren en uns nous moviments d'oposició antifranquista, que rellevaren les generacions protagonistes de la guerra. El conreu literari del català s'obrí pas enmig de l'hegemonia de l'edició en castellà i contribuï a configurar una cultura crítica, oposada a la cada cop més impersonal cultura de masses. A més, es creà, al marge de les opcions de partit, un cert consens entorn dels valors bàsics del catalanisme: la recuperació dels drets democràtics incloïa la dels drets nacionals, dels quals la restitució pública del català era inseparable. Aquest principi genèric obtingué a Catalunya un ampli suport popular en els anys posteriors a la mort del dictador.

9. La transició a la democràcia no representà la ruptura amb el passat, sinó l'evolució d'un règim autocràtic que havia forçat la seva pròpia mutació. Les conseqüències es deixarien sentir en el nou ordre polític, durant l'inici del qual es començà a plantejar l'evolució formal de la llengua, el seu futur com a eina de comunicació social i la seva dimensió simbòlica com a fonament de la identitat compartida pels naturals del país i per les generacions d'immigrants que s'hi instal·laren.

10. El conflicte identitari valencià té un origen clarament polític, si bé hi intervenen uns altres factors complexos que, a més dels antecedents històrics llunyans, incideixen en els dominis de l'antropologia simbòlica i la psicologia col·lectiva. Té dues cares: el secessionisme idiomàtic, és a dir, la idea que el valencià i el català són dues llengües diferents en orígens i evolució formal, hipòtesi que no té cap crèdit intel·lectual entre la comunitat científicoadcadèmica, i l'anticatalanisme polític, que ha mobilitzat durant dues dècades una part significativa de la societat valenciana, en especial a la capital del País. Val a dir que el conflicte no té equivalent en cap altre indret del domini lingüístic, ni tan sols a Mallorca, on es registrà un conat secessionista que no tingué suport polític ni adhesió popular. Tanmateix, les conseqüències del conflicte valencià graviten sobre el conjunt de la llengua i han condicionat l'evolució sociolingüística contemporània de les terres valencianes.

Glossari

autarquia *f* Política d'autosuficiència econòmica, tecnològica i cultural que impulsà el franquisme entre el 1939 i mitjan anys cinquanta, com a conseqüència de l'aïllament polític internacional.

Avui *m* Diari aparegut l'abril del 1976, que fou el primer publicat íntegrament en llengua catalana després del 1939.

censura franquista *f* Institució del règim encarregada de controlar ideològicament totes les publicacions destinades a la difusió pública; els textos en català o els d'orientació catalanista en espanyol foren objecte d'una especial acció censora.

Congrés de Cultura Catalana *m* Conjunt d'activitats de discussió i anàlisi que, en diversos camps i arreu dels territoris catalanòfons, avaluà entre el 1975 i el 1977 els resultats i els dèficits de la cultura de llengua catalana a la sortida del franquisme.

franquisme *m* Dictadura personal instaurada a Espanya pel general Francisco Franco (1892-1975), després del triomf en la Guerra Civil (1936-1939) que havia provocat l'aixecament d'una part de l'exèrcit contra la Segona República. El franquisme fou un règim totalitari basat en els fonaments antidemocràtics del feixisme, el nacionalcatolicisme a ultrança i la tradició centralista i uniformitzadora de l'estat modern sorgit de la Nova Planta. El catalanisme i la llengua i la cultura catalanes, que intentà anorrear, foren una de les seues obsessions recurrents. Malgrat la moderació imposada per les circumstàncies, el franquisme no abandonà la persecució política de la llengua catalana, amb estratègies i institucions diverses, fins a la desaparició formal del règim, esdevinguda amb la mort del dictador.

genocidi lingüístic *m* Extinció violenta d'una llengua com a conseqüència d'una planificació deliberada i una actuació expeditiva contra els àmbits públics més decisius per al manteniment de la comunitat lingüística.

glotofàgia *f* Terme introduït pel sociolingüista Jean L. Calvet per a descriure el procés de substitució i absorció d'una llengua per una altra de dominant.

gonellisme *m* Moviment minoritari sorgit a Mallorca i protagonitzat per sectors residuals del franquisme, que pretengué, sobretot durant els anys setanta i vuitanta, la secessió lingüística de les varietats insulars respecte del tronc comú de la llengua catalana.

Nova Cançó *f* Moviment civicoartístic de músics i cantants que a partir dels anys seixanta expressà, amb diversos gèneres i influències estètiques musicals, el desig de canvi polític i recuperació cultural i idiomàtica.

Pla d'estabilització *m* Conjunt de mesures de política econòmica que adoptà el franquisme a partir del 1959 per tal de superar definitivament l'autarquia i conduir Espanya envers els motlles de les societats capitalistes avançades.

secessionisme lingüístic valencià *m* Ideologia i pràctica política d'un ampli sector mesocràtic de la ciutat de València i el seu entorn que, sota la iniciativa de grups sorgits del franquisme, articulà durant la transició democràtica un discurs anticatalanista, el qual barrejava els sentiments particularistes amb les fal·làcies historiogràfiques, per tal de postular una llengua valenciana separada del català, com a estratègia per a desviar els antagonismes polítics i emascarar el conflicte lingüístic amb l'espanyol.

tardofranquisme *m* Terme que s'aplica als darrers anys del règim del general Franco, caracteritzat per l'eclosió de les reivindicacions democràtiques.

transició política *f* Procés sociopolític pel qual es produí la superació formal del franquisme i la instauració d'una democràcia parlamentària, entre el novembre del 1975, en què es produeix la coronació del rei Joan Carles I, i l'octubre del 1982, en què, amb la victòria electoral socialista, es produeix la primera alternança política del sistema constitucional.

Bibliografia

Aracil, L. V. (1966). "A Valencian Dilemma / Un dilema valencià". *Identity Magazine* (núm. 24). Cambridge (Massachusetts).

Arenas, J. (1988). *Absència i recuperació de la llengua catalana a l'ensenyament a Catalunya (1970-1983)*. Barcelona: La Llar del Llibre.

Benet, J. (1978). *Catalunya sota el règim franquista*. Barcelona: Blume.

Benet, J. (1995). *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Cortés, S. (1995). *El valencianisme republicà a l'exili*. València: Generalitat Valenciana.

Cortés, S. (1995). *València sota el règim franquista (1939-1951)*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Ferrando, A. (ed.) (1989). *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana* (àrea 7: "Història de la llengua"). València: Institut de Filologia Valenciana.

Fuster, J. (1971). *Literatura catalana contemporània*. Barcelona: Curial.

Gallofré i Virgili, M. J. (1991). *L'edició catalana i la censura franquista (1939-1951)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Ginard i Feron, D. (1991). *La resistència antifranquista a Mallorca (1939-1948)*. Palma de Mallorca: Documenta Balear.

Manent, A. (1976). *La literatura catalana a l'exili*. Barcelona: Curial.

Marqués, J. V. (1974). *País perplex*. València: Eliseu Climent.

Massot i Muntaner, J. (1992). *Els intel·lectuals mallorquins durant el franquisme*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Massot i Muntaner, J. (1993). *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Molinero, C.; Ysàs, P. (1999). *Catalunya durant el franquisme*. Barcelona: Empúries.

Ninyoles, R. L. (1969). *Conflicte lingüístic valencià. Substitució lingüística i ideologies diglòssiques*. València: Tres i Quatre.

Picó, J. (1982). *El franquisme*. València: Institució Alfons el Magnànim.

Riquer, B. i altres (1979). "El franquisme i la burgesia catalana" [dossier]. *L'Avenç* (núm. 12, pàg. 17-48).

Samsó, J. (1994). *La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública (1939-1951)*. Barcelona: PAM.

Soldevila i Balart, L. (1993). *La Nova Cançó (1958-1987). Balanç d'una acció cultural*. Argentona: L'Aixernador.

Solé i Sabaté, J. M.; Villarroya, J. (1994). *Cronologia de la repressió de la llengua i la cultura catalanes 1936-1975*. Barcelona: Curial.

Annex

Any	Mandataris	Política, societat i cultura	Llengua
1936	Francisco Franco (1936-1975)	A Mallorca, prohibició governativa sobre l'ús del català a les escoles i als comerços.	
1938		S'inicia l'ocupació militar de Catalunya i del País Valencià.	
1939			Acabada la Guerra Civil, s'inicia la repressió política més dura contra la comunitat catalanoparlant.
1940			Circular per la qual es prohibeix a Catalunya l'ús públic del català. Es prohibeix als funcionaris de parlar català en hores de servei. Es prohibeix el cinema en català.
1941		A partir d'aquest any els Jocs Florals de Barcelona s'organitzen a l'exili.	Es prohibeix l'ús del català als telègrafs. Francesc de B. Moll és autoritzat a reiniciar la col·lecció "Les Illes d'Or".
1939-1941		Entre molts altres dirigents, mor afusellat Lluís Companys (1940), president de la Generalitat de Catalunya.	
1944			S'obliga a redactar les escriptures en espanyol.
1945		L'Organització de les Nacions Unides condemna el règim de Franco.	La nova Llei d'educació primària imposa el castellà com a llengua única a l'escola. El Ministeri d'Indústria i Comerç obliga a posar noms castellans als vaixells.
1939		S'inicia la Segona Guerra Mundial, que acaba amb la victòria dels aliats (1945).	
1948			Mor a Perpinyà Pompeu Fabra.
1950		S'inicia la campanya del <i>Diccionari català-valencià-balear</i> arreu del domini lingüístic.	Llei Deixonne, a França, que permet l'ensenyament voluntari de les llengües regionals. Publicació de la <i>Gramàtica valenciana</i> , de Manuel Sanchis Guarner.
1951		Vaga de tramvies a Barcelona, primera mobilització antifranquista de caràcter massiu.	Publicació de la <i>Gramàtica històrica catalana</i> , d'Antoni M. Badia. Publicació de la <i>Gramàtica històrica catalana</i> , de Francesc de B. Moll.
1953		Els acords amb els Estats Units i el Vaticà desbloquegen l'aïllament internacional del règim franquista, que abandona l'autarquia i s'integra progressivament en el sistema capitalista. S'organitza a Barcelona el VII Congrés Internacional de Filologia Romànica.	
1954		Publicació de <i>Noticia de Cataluña</i> , de Jaume Vicens Vives.	
1956		L'oposició antifranquista a l'interior es comença a agrupar i a incidir sobre àmplies capes socials.	El Reglament de presons estableix que "los comunicantes se expresarán en castellano". Edició pòstuma de la darrera <i>Gramàtica catalana</i> , de Pompeu Fabra.
1957			El Registre Civil només admetrà noms en espanyol.
1959		Inici del Pla d'estabilització, que propiciarà el desenvolupament socioeconòmic d'Espanya.	

Any	Mandataris	Política, societat i cultura	Llengua
1960		Es crea el Grup Rossellonès d'Estudis Catalans. Amb els anomenats <i>Planes de Desenvollop</i> s'inicia una època de fort creixement econòmic i s'intensifica la immigració d'origen castellà a Catalunya, el País Valencià i les Illes Balears. S'inicia el turisme massiu a les Illes Balears i al litoral català i valencià.	Manuel Sanchis Guarner publica <i>La llengua dels valencians</i> , revisada i augmentada.
1961		Es funda l'Òmnium Cultural. Apareixen les revistes <i>Orifloma</i> i <i>Cavall Fort</i> .	
1962		Es funda l'Obra Cultural Balear. Apareixen els primers cantants de la Nova Cançó. Joan XXIII inaugura el concili II del Vaticà (1962-1965). Apareix la revista <i>Sant Joan i Barres</i> a Perpinyà.	Publicació de <i>Nosaltres els valencians</i> , de Joan Fuster.
1950-1962			Publicació dels vuits darrers volums del <i>Diccionari català-valencià-balear</i> .
1964			Es multa l'Editorial Proa per haver publicat un anunci en espanyol i català. Publicació d' <i>Els altres catalans</i> , de Francesc Candel. Comença la publicació de la <i>Història de la literatura catalana</i> , de Martí de Riquer, Antoni Comas i Joaquim Molas.
1965			Es funda Rosa Sensat, associació per a la renovació pedagògica i l'ensenyament en català.
1966		Fundació del Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona. Aparició del setmanari <i>Telestel</i> , que es mantindrà fins al 1970. Apareix la revista <i>Lluc</i> íntegrament en català.	
1967			Primera càtedra de Filologia Catalana a la Universitat de Barcelona.
1968		Revoltes estudiantils en diverses ciutats europees i americanes: Maig francès. S'intensifiquen els moviments contraculturals, d'alliberament sexual i de reivindicació de les minories als Estats Units, que estendran l'influx sobre l'Europa occidental. Celebracions cíviques arreu del domini lingüístic del centenari del naixement de Pompeu Fabra. Es crea l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes.	Prohibició a Joan Manuel Serrat de cantar en català a l'Eurovisió.
1969		Es declara l'estat d'excepció a tot l'Estat. Llei orgànica de successió: el príncep Joan Carles de Borbó, declarat successor. Fundació de la Universitat Catalana d'Estiu a Prada de Conflent. S'inicien les emissions en català de Televisió Espanyola. Campanya cívica "Pel català a l'escola". Apareix la revista <i>Serra d'Or</i> . Apareix la <i>Gran enciclopèdia catalana</i> . Apareix a València la revista <i>Gorg</i> (1969-1972).	
1970			Llei general d'educació, que permet l'ensenyament optatiu del català.
1971		Constitució de l'Assemblea de Catalunya.	
1972			Es prohibeix fer servir el català pels altaveus del Futbol Club de Barcelona. Es publica anònimament a París <i>Catalunya sota el règim franquista</i> , de Josep Benet.
1973		Assassinat de l'almirall Carrero Blanco, cap del Govern Espanyol.	L'Assemblea de Catalunya exigeix en públic l'ús oficial de la llengua pròpia del país.

Any	Mandataris	Política, societat i cultura	Llengua
1974			Inici del primer espai radiofònic en català a Ràdio Barcelona. Inici de les campanyes de premsa a favor del secessionisme lingüístic del País Valencià.
1975		Mort de Franco (20 de novembre). Proclamació com a rei de Joan Carles I (22 de novembre). Constitució de la taula de forces polítiques de Catalunya.	Decret que autoritza l'ensenyament de "las lenguas regionales" a Espanya. Comença a aplicar-se la Llei Deixonne a la Catalunya del Nord.
	Joan Carles I (1975-)		
1976		Constitució de la Taula de forces polítiques i sindicals del País Valencià. Primera càtedra de Lingüística Valenciana a la Universitat de València. Reial decret de reconeixement de l'autoritat lingüística de l'Institut d'Estudis Catalans. Aparició del diari <i>Avui</i> . Aparició de la revista <i>Saó</i> .	
1976-1977		Organització del Congrés de Cultura Catalana.	
1977		Primeres eleccions democràtiques a Espanya, de caràcter constituent. Manifestació d'un milió de catalans a Barcelona demanant l'autonomia política per a Catalunya. Restabliment de la Generalitat de Catalunya, amb caràcter provisional, sota la presidència de Josep Tarradellas (1977-1980). Neix l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana. Creació de la Universitat de Perpinyà.	
1978		Promulgació de la Constitució espanyola (6 de desembre), que, tot i no esmentar-les, preveu la cooficialitat de les llengües pròpies de les comunitats no castellanòfones, d'acord amb els respectius estatuts d'autonomia. Creació d'Acció Cultural del País Valencià. Creació de la Universitat de les Illes Balears.	
1979		Estatut d'autonomia de Catalunya. Aparició de la revista <i>Catalunya Cristiana</i> .	Manifest de la revista <i>Els Marges</i> : "Una nació sense estat, un poble sense llengua", elaborat per un grup de professors universitaris.
1980		Primeres eleccions autonòmiques de Catalunya: victòria de la coalició Convergència i Unió. Jordi Pujol substitueix Tarradellas.	
1981		Intent de cop d'estat. Creació de l'associació cívica Unió per una Regió Catalana a la Catalunya del Nord, amb l'objectiu de separar-se de la regió de Llenguadoc-Rosselló.	Creació de Ràdio Arrels, a la Catalunya del Nord.
1979-1982		Campanyes anticatalanistes de desestabilització política al País Valencià.	
1982		Estatut d'autonomia de la Comunitat Valenciana. Estatut d'autonomia d'Aragó. Victòria del PSOE, liderat per Felipe González, en les eleccions generals d'octubre.	
1983		Estatut d'autonomia de les Illes Balears.	Es crea la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió. Comencen les emissions de Televisió de Catalunya-TV3.